

- מן הפרשה
- מן המדרש
- הלכה
- זכרון לצדיקים

מאורות השבת

שע"י המכון התורני ירושלים

ירא - תשפ"ז | גליון 236 | הפקה ועריכה: הרב נעם יעקובי שליט"א וצוות המכון התורני

מן הפרשה

בירור אחר בירור - להפריד את הטוב מן הרע

בתכלית השלמות ובמדרגה עליונה של עולה תמימה, היה מוכרח שישא הוא את הגר ויצא ממנו ישמעאל, כדי להפריד ממנו חלק הרע, כי אי אפשר לקדושה שתבוא רק בהיפרד הרע ממנה לגמרי.

והטעם לכך, כי מאחר שמתחילה עובדי עבודה זרה היו אבותינו^(א) (פסחים קטז, א), ואברהם אבינו עצמו יצא מתרח, הרי היה מעורב בו קצת מצד הרע, ומשום שהיה נצרך לבירור הרע מהטוב, לכן הוכרח שיצא ממנו ישמעאל, כדי שבזה יצא ממנו חלק הרע לגמרי, ואז יהא יצחק כולו מחלק הטוב, ולזה סיים הפסוק "כי ביצחק יקרא לך זרע", כלומר שהרי ביצחק לבדו יקרא לך זרע לעולם, ורק ממנו יצא עם ישראל כולו, ולכן מוכרח אתה לתת לרע את חלקו ואל ירע בעיניך על ישמעאל הרשע, מפני שרק על ידו מתאפשר ביאת יצחק לעולם.

ואיתא בספח"ק שזה הוא גם הטעם שיצא עשו מיצחק, מפני שהיה מוכרח להיות בירור אחר בירור כדי שיהא יעקב אבינו 'מטתו שלמה' (ויקרא פמ"ו ה) שיצאו ממנו שנים עשר שבטים בתכלית הטהרה והשלמות, שלא היה מעורב בהם אפילו שמץ כל שהוא. ובגלל כן הצטערה רבקה אמנו כל כך כשראתה שכשעוברת על פתחי תורה של שם ועבר יעקב רץ ומפרסם לצאת, וכשעוברת על פתחי עבודת אלילים עשו מפרסם לצאת (רש"י להלן כה כב), מפני שאז עדיין לא ידעה על הסוד הזה, וחשבה שיש לה רק עובר אחד המפרסם לצאת גם לביהמ"ד וגם לבית עבודה זרה, ועל זה טענה "אם פן למה זה אֶנְכִי" (בראשית כה, כב), כי בן כזה הפוסח על שתי הסעיפים, עדיף שלא יולד בכלל. אבל כשאמרו לה "שְׁנֵי גֵימִים בְּבִטְנָךְ וְשְׁנֵי לְאָמִים מִמֶּנִּי יִפְרְדּוּ" (בראשית כה, כג), כלומר שהסבירו אזניה שכדי שיעקב יצא בתכלית השלמות נצרך שיצא גם עשו עמו, התנחמה שפיר שהבינה עכשיו שהמציאות הזו הוי חלק מבירור הטוב הנצחי, וכדי למהר בירור הטוב כדאי כבר הכל, כי רק ע"ז שייך שיהא יעקב מטתו שלמה ובתכלית הטהרה.

ובספרים הקדושים מבואר שעירוב זה התחיל ע"י חטא עץ הדעת, כי מתחילת הבריאה נברא האדם מצד הטוב בלבד, כמו שכתוב (קהלת ז, כט) "לִבְדָּ רָאָה זֶה מִצְאָתִי אֲשֶׁר עָשָׂה הָאֱלֹהִים אֶת הָאָדָם יִשְׂרָאֵל" (קהלת ז, כט), ואח"כ כשבא הנחש אצל חוה והטיל בה זוהמא, אז נתערב הטוב עם הרע יחדיו וחטאו בעץ הדעת, ומזה התחיל תערובת טוב ורע, וזוהי עבודתנו במשך כל ימות עולם, להפריד אותם זה מזה ולהחזיר את העולם כפי שהיה בתחילתו שהטוב מבורר ומופרד מן הרע לגמרי.

נמצאנו למדים מהכא, שכדי לברר הקדושה בתכלית, יש להפריד פירוד גמור ומוחלט בין צד הרע לצד הטוב, שאפילו חלק מועט שבמועט מן הרע לא יהיה מעורב בצד הטוב. וענין זה שייך אצל כל אדם בעבודת הבורא, שדרכו של יצר הרע הוא לבלבל את האדם שלא ידע להבחין בין טוב לרע, ובנוגע למעשה פירושו, שהנהגתו של האדם אינה מופרשת

"וַתֵּרָא שָׂרָה אֶת בֶּן הַגֵּר הַמִּצְרִית אֲשֶׁר יָלְדָה לְאַבְרָהָם מִצְחָק" (בראשית כא, ט).

פירש רש"י: לשון עבודה זרה, כמו שנאמר (שמות לב, ו) "וַיִּקְמוּ לְצַחֵק". דבר אחר לשון גילוי עריות, כמה דתימא (להלן לט, יז) "לְצַחֵק בִּי". דבר אחר, לשון רציחה כמו (שמואל ב' ב, יד) "וַיִּקְוּמוּ נָא הַנְּעָרִים וַיִּשְׁחָקוּ לְפָנֵינוּ" וגו'. ותאמר שרה לאברהם "גֵּרָשׁ הָאִמָּה הַזֹּאת וְאֵת בְּנָהּ" (בראשית כא, ז) מאתנו שלא ישפיעו מעשיו על יצחק בננו, אבל אברהם אבינו לא הוטב הדבר בעיניו "וַיֵּרַע הַדָּבָר מֵאֵד בְּעֵינֵי אַבְרָהָם עַל אוֹדֹת בְּנֹו" (בראשית כא, יא), וברש"י פירש שני אופנים מדוע הורע בעיניו: על מה ששמע שיצא לתרבות רעה, ולפי פשוטו על שאומרת לו לשלחו. והסכים הש"ת עם שרה וציוה לו "אַל יֵרַע בְּעֵינֶיךָ עַל הַנֶּעַר וְעַל אִמָּתְךָ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלֶיךָ שָׂרָה שְׁמַע בְּקֹלָהּ כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לָךְ זֶרַע" (בראשית כא, יב).

והנה לפי הפירוש הפשוט שברש"י שהורע בעיני אברהם על שאומרת לו לשלחו, מובן שאמר לו הקב"ה שלא ירע בעיניו בקשתה, כי טובת יצחק היא לשלוח את ישמעאל מאצלם, ולא יצטער על ישמעאל "כִּי בִיצְחָק יִקְרָא לָךְ זֶרַע" (בראשית כא, יב) ולא בישמעאל. אלא שלפי פירושו שצערו היה על יציאתו לתרבות רעה, קשה איך אמר לו ה' שלא ירע הדבר בעיניו, וכי אין לו לאב להצטער כשרואה בנו יוצא לתרבות רעה, וחז"ל הרי הגידו לנו כמה הדבר קשה באמרם (ברכות ז, ב) 'קשה תרבות רעה בתוך ביתו של אדם יותר ממלחמת גוג ומגוג'.

וב"גור אריה" למהר"ל [וכן פירש מהרי"ל דיסקין], מפרש שתשובת הש"ת "אל ירע בעיניך" לא היתה על הצער שיצא לתרבות רעה כלל, כמו שמדויק בלשון הכתוב שלגבי צערו של אברהם כתיב "על אודות בנו", ולא הוזכר צער אחר רק על בנו שיצא לתרבות רעה. ואילו בדבר ה' אליו נאמר "אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך", שהוסיף כאן צער האמה, וצער זה הרי אי אפשר לומר שהוא על יציאתה לתרבות רעה, אלא ודאי שכאן לא ציוה לו ה' להינחם על שבנו יצא לתרבות רעה רק על ענין שליחותם מביתו. אבל בתרגום יונתן תירגם 'לא יבאיש בעיניך על טליא די נפק מתרבותך ועל אמתך דאנת מתר', הרי מפורש שגם לענין יציאת הנער לתרבות רעה אמר לו שלא ירע הדבר בעיניו, ולפירושו הקושיא בעינה, איך ימנע מלהצטער על כך.

והגאון רבי אשר זעליג מרגליות זצ"ל מביא בספר "דעת קדושה" תירוץ מהגאון רבי שלמה אליעזר אלפאנדרי זצ"ל, שכששמע אברהם אבינו שיצא בנו לתרבות רעה ונאמר עליו "והוא יהיה פְּרָא אֶדָם" (בראשית טו, יב), התחיל לבו נוקפו וחישב להתחרט על מה שנשא את הגר המצרית, שבזה תלה הסיבה שיש לו בן כזה. ועל זה אמר לו ה' "אל ירע בעיניך על הנער ועל אמתך", כלומר, אל לך להתחרט על האשה המצרית ועל בנה שיצא לתרבות רעה, מפני שענין זה גופא הוא התחלת הטוב, שכדי שיהיה יצחק שלם

"והוא ישב פתח האהל כחם היום" (בראשית יח, א).

הקב"ה הוציא חמה מנרתיקה שלא להטריחו באורחים. ישב אברהם פתח האהל כחם היום לראות האם יש עובר ושב ויכניסם בביתו. זאת אומרת שאברהם חיזר וחיפש לעשות חסד. אף על פי שלא היו נזקקים לכך שכן לא היה עובר ושב. ומה לו לאברהם להמתין לאורחים הרי פטור מכך כשאין מי שצריך לבוא ולהתארח אצלו.

בסלבודקה היו אומרים שלא בגלל שיש נצרך וזקוק למשהו אז צריכים לתת לו, אלא מדת החסד היא להיטיב. ולא מתחיל ממה שחסר לשני, שאז לפעמים ירצה שלא יהיה כלל למי לתת שלא יחויב. אלא אדרבה מרגיש חסרון בעצמו ואין לו טעם בחיים כשאין לו עם מי להיטיב.

ובהכרח הוא כן, שהרי חובת האדם הוא לידבק במידותיו של הקב"ה מה הוא גומל חסדים אף אתה תהא גומל חסדים, ולפני הבריאה הרי לא היה למי לעשות חסד, וברא הקב"ה את העולם כדי להיטיב עם בראויו. (כרם טוביה)

*

"יִקַּח נָא מִעֵט מִיָּמִים" (בראשית יח, ד).

ר"א בשם ר' סימאי אמר, אמר הקב"ה לאברהם אתה אמרת "יקח נא מעט מים", חיך שאני פורע לבניך במדבר וביישוב ולענתי לבא. וכן על אמירתו "ורחצו גרליכם", וכן בכל דבר שאמר ועשה להם (יענין מדרש רבה מה, י).

בפשוטו רגילים להבין הא דזכה אברהם שיפרע הקב"ה לבניו כ"כ הרבה עבור המועט מים והפת לחם וכיו"ב הוא משום שהקב"ה משלם מידו הפתוחה והרחבה פי כמה מהמעשים.

אמנם יש להוסיף שמעשהו של אברהם היה כ"כ מלא איכות בהרבה אהבה וחסד, ולכן הפרעון בגמול מעשיהו התפשט בכמות לכל ישראל. הוי אומר שאמנם הנראה לעין שמעט מים נתן להם, אבל כ"כ הרבה מונח בנתינה זו, עד שהערך שלהם הוא כנגד הרבה מים. וכן בכל פרט מהכנסת האורחים שלו.

ומדת הקב"ה "וּסְבִיבוּ נְשִׁעָה מְאֹד" (תהלים ג, ג) שמדקדק עם חסידיו כחוט השערה (ב"ק ג, א), כך גם חשיבות מעשיהם וערכם כפול ומכופל.

(כרם טוביה)

לשל גוי גמור, וכך היה סיכוי כלשהו שיבינו מצבם האמיתי ויהרהרו בתשובה ויתקברו אל היהדות.

ומאז ומעולם היתה דרך תורה האמיתית להפריד בין האנשים המבולבלים בדעתם לבין אנשי האמת שדעתם ישרה באמונת ה' כן רואים אנו שהוכיח אליהו הנביא את ישראל בימי אחאב כשהיו העם נמשכים אחרי נביאי הבעל, ואמר להם "עַד מַתִּי אֶתֶם פִּסְחִים עַל שְׁתֵּי הַסַּעֲפִים אִם ה' הָאֱלֹקִים לָכֹךְ אֲחִירִי וְאִם הַבַּעַל לָכֹךְ אֲחִירִי" (מלכים א' יח, כא), ולכאורה לשונו תמוה, כי היאך אמר להם "אם לבעל לכו אחירי", וכי המליץ להם ללכת אחרי עבודה זרה.

אלא שהן הן הדברים שאמרנו, כמש"כ בספר 'דברי יחזקאל', כי להיות 'פוסח על שתי הסעיפים' ולערבב הטוב עם הרע, שמצד אחד יחשבו שהם עובדי ה', ומצד שני יעבדו לבעל כרצונם החפשי, זוהי התנהגות הגרועה ביותר. כי אם נמצא האדם במצב שפל כזה שרוצה ללכת אחרי הבעל, אזי טוב לו שלא יטעה אותו יצרו שיחד עם זה אפשר לו להיות נמנה גם בין עובדי ה', אלא "אם לבעל לכו אחירי" הליכה גמורה ללא ספיקות, וזה עדיף הרבה יותר מלערבב הטוב עם הרע ולהתנהג כפי שנקרא בפי העולם 'לרקוד על שתי החתונות'.

וההסבר הפשוט בזה הוא, כי כאשר ידעו בביורור שהם מובדלים מצד הטוב ואין להם שום שייכות עם התורה ועם השי"ת, אזי יש מקום לקוות שביום מן הימים יתנו לב לעצמם להבין מצבם הרע על נכון, ויתעוררו לחזור בתשובה. אבל כל עוד שהם מרמים את עצמם וחושבים שדרכם ישרה, הרי אז הם מרגישים עצמם נוח וטוב ולעולם לא יתעורר לבם להשתנות.

ומסופר על הגאון רבי מאיר שפירא זצ"ל שפעם בא אליו אחד שהשתייך לתנועת המזרחי, וטען כלפיו מדוע אתה לוחם כל כך נגד הציונים ודומיהם באופן קיצוני ואינך מוותר להם במאומה, הרי עדיף שתשב עמם לשולחן ותשיג איזו פשרה מתקבלת, שאז בודאי תוכל לקרב הרבה יותר אנשים. וכתשובה לשאלתו קראו הגר"מ והעמידו ליד החלון ומצביע בידיו לעבר הרחוב, ואומר לו, הנך רואה את הרחוב לפניך, התבונן רגע ותראה שאנשים הולכים על שני צידי הכביש - ישנם ההולכים מימין ויש ההולכים משמאל, אבל באמצע הכביש מי הולך? הסוסים והחמורים! וכך הסביר לשואלו המקנטר, ללכת בדרך האמצעי זה דרכם של הסוסים והחמורים, אנשים ברי דעה, הולכים או מימין או משמאל.

(משחת שמן - הגאון רבי חיים שאול קויפמאן)

לצד הטוב בלבד רק יש בה מן המעורב זה בזה, דהיינו שלפעמים הוא נוהג כשורה וכנדרש מן התורה, ולפעמים הוא מתעלם מהוראות מסוימות ועושה מעשים אשר לא יעשו, ולא מצד שהוא מתכוון להכעיס רק מחמת שאינו יודע להבחין בין הרע לטוב ובין טוב לרע, וחושב בלבו שאינו עובר איסור או נמנע ממנהג טוב, ומציאות זו מן המעכבים הגדולים לשלמות העבודה, כי עי"ז שאינו מבחין כראוי הרי לא יוכל לעולם להתקרב אל ה' באמת.

ולדאבונינו מציאות זו מצויה מאוד בינינו שרבים ממחנינו סובלים מבבלולי דעת, ואינם יודעים להפריד כראוי ומערבבים הטוב עם הרע, ובפועל הם מתנהגים פעם לצד זה ופעם לצד אחר. וזה חסרון גדול, שעל האדם להחליט מה היא דרך עבודתו ושיאה אצלו פירוד גמור בין הטוב להרע, כי בעוד שישנם בלבו בלבולים וספיקות הריהם מונעים ממנו להיטיב מעשיו ולשוב אל ה', שהרי אינו יודע כלל על מצבו שהוא מתנהג בדרך לא טובה.

ונסביר דברינו בדרך משל שהוא קיצוני לצד הרע, כידוע שאצל האנשים שאורח חייהם רחוק מאוד מקיום התורה והמצוות, אמנם ישנם רבים ביניהם שבלבם רוצים מאוד להרגיש איזה קשר עם עניני יהדות, ולשם כך הם מוכנים לעשות איזו פעולה טובה אחת במשך השנה, ובזה הם מתיימרים להרגיש בנוח כאילו יצאו ידי חובתם, ונמצאים לצערינו אנשים כאלו באנגליה ובאמריקה שבמשך כל ימות השנה הם מתנהגים בהפקרות ככל הגויים רח"ל, אך אם יבוא מאן דהו ויעוררם לתשובה, יצטדקו ויאמרו לו, וכי מה אתה רוצה ממני, הרי אני מגיע לביהכ"ב בליל יום כיפורים לאמירת כל נדרי, ועושה עוד כמה מצוות, ומה אתה רוצה לתבוע ממני יותר, הלא רואה אתה איך שאני עושה מצוות כיהודי טוב.

ומהלך מחשבה זו של אנשים הללו, היא מחמת עירוב הטוב עם הרע הקיים אצלם, דהיינו, שהם יודעים בלבם שקיים דרך חיים כזו של שמירת המצוות, אך אינם יודעים להבחין בין שמירת התורה כהלכה לבין הנהגתם הקלוקלת בכל השנה, ומדמים לעצמם שכדי להימנות על שומרי התורה דיו לעשות איזו פעולה קטנה פה ושם וכבר נכללים בין שומרי המצוות. ואנשים אלו הלא בודאי מוטב אם לא היו עושים אפילו את המעט הזה, שאז לא היו מרגישים כלל שעושים משהו לה' ולא היה להם במה לתלות עצמם שהם חלק מכלל ישראל, ואז היה יותר קל להעמידם על מקומם הנכון ולהסבירם שאורח חייהם שוה

ב' עולמות בכפיפה אחת'

כלום באחד מן ההרים הללו, אמר לו הן, אמור מה אתה רואה, א"ל רואה אני עמוד של אש עומד מן הארץ ועד לשמים, אמר לישמעאל ולאליעזר רואים אתם כלום באחד מן ההרים הללו, אמרו לו לאו, ואמר להם "שְׁבוּ לָכֶם פֹּה עִם הַחֲמוֹר" (בראשית כב, ה), אמר להם כשם שאין החמור רואה כלום כך אתם אינם רואים כלום. וכן אמרו (בקיודשין סח, א) "עם החמור" עם הדומה לחמור, מכאן שאין קידושין תופסין בשפחה, הכל מודים בעבד שאין לו חיים דכתיב "שבו לכם פה עם החמור", עם הדומה לחמור (יבמות סב, א), וראוי להבין הרי פשוט הוא שהענין הקשור על ההר והעמוד האש הוא ענין של גילוי שכינה, ביום השלישי הגיעו לצופים "וראו כבוד שכינה" ילקוט ס' צ"ט מפרד"א פלא"א ע"ד שנאמר בתורה (שמות יט, ט) "וַהֲרֹא אֲנִי בְּאֵל אֱלֹקֵי בְּעֵב הָעֵנָן" וגו', וזוהי דרגה גבוהה לראות גילוי שכינה כנבואה ורוח"ק, ואם הם אינם בדרגה גבוהה כזו, הם כבר בבחינת דומים לחמור, ואין בהם תפיסת קידושין וחיים, האם אין מצב בִּינִים.

אמנם למתבאר יתכן להימצא בחבורה קדושה כזו, הם הולכים לקדש שם שמים להקריב את עצמם, כולו לה' כעולה תמימה, העבודה צריכה לשמה, לשם ששה דברים הזבח נזבח (נביאים דף מו, ב) מובן שההכנה היתה רבה התבוננות והתרוממות הנפש, התפשטות הגשמיות ממש, והם הולכים על ידם וחושבים על הפרוטות שישארו להם, הרווח מכל העקידה, ורק בזה הם עוסקים ואינם סופגים מאוירת קודש השוררת באברהם וביצחק ולא נדבקים ברוחם, אין להתחבר אתם יחד, כאלו שהם מעולם אחר לגמרי לא ממינם הם, הראשונים מתפשטים מכל רגש גשמי, והם מתלבשים חומריות חושבים על הירושה הפרוטות שיריחו מהעקידה זהו חשבונם ותו לא יותר, ודאי ששני עולמות הן, ולכן בקהלנו לא יבואו

(המאור שבתורה - רבי שלום צבי שפירא)

מֵאֲזֵנִי מִרְמָה לְעֶשֶׂק אֲהָב" (הושע יב, ח), ראה שמה נגע בצנור [פירוש במקום בתולים, ודבר בלשון צניעות, ופירושו שמה בא עליה בדרך שחשוד הוא כדלעיל (מהר"ח)]. אלא הָבָא את הנערה האהלה וְהוֹצֵא את בתוליה בְּאֶצְבָּע, אם טהורה בבתולה, הרי היא לך מפי הגבורה. הכניסה האהלה והוציא את בתוליה באצבע, והראה אותן לאברהם אביו, ואחר לקחה שנאמר "וַיְבָאָה יִצְחָק הָאֱהֱלָה שְׂרָה אִמּוֹ" (בראשית כד, טו), שנמצא שלמה כשרה אמו וכו' וכשגמל חסד עם יצחק בנו הוציאו לחירות. ונתן לו הקב"ה שכרו בעולם הזה, בשביל שלא יהא שכר לרשעים בעה"ב, והקימו למלך, והוא עוג מלך הבשן. וכן הוא במס' סופרים פכ"א ה"ט [אולם בגמ' יומא כ"ח איתא "הַמֶּשֶׁל כָּכָל אֲשֶׁר לוֹ" (בראשית כד, ב), שמושל בתורת רבו. ובמדרש בראשית רבה פ' נ"ט אמרו שהיה אליעזר שליט ביצרו כמותו כאברהם], היתכן דבר כזה?

התשובה היא כן, ולשם כך הרבה רבי אליעזר הגדול לספר פרק זה כדי ללמדנו שאפשרי דבר כזה. מצינו בחז"ל (ברכות יז, ב) שאמרו בני מתא מחסיא אבירי לב ניהו דקא חזי יקרא דאורייתא תרי זימני בשתא ולא קמגיירי מיניהו, ופירש רש"י שהיו בני ישראל נאספים באדר ובניסן, ע"כ. פי' הגויים אלו רואים יקרא דאורייתא במקומם ואינם מתגיירים, לא חל בו שום שינוי בחייו אינו זורק את פסיליו לבא להתגייר, סימן שהם אבירי לב עקשנים הם, ומגפפים תריסי לבם וסוגרים את עצמם, ואינם קולטים מהאווירה הקדושה השוררת סביבם, וניסא איתרחש להו, היה עמוד של אש יורד מן השמים כמש"כ התוס' שם.

עוד שנינו בפרקי דרבי אליעזר (פרק לא) "בְּיָוֵם הַשְּׁלִישִׁי וַיֵּשֶׂא אֲבִרָהָם אֶת יַעֲקֹב וַיֵּרָא אֶת הַמָּקוֹם מִרְחָק" (בראשית כב, ד), מה ראה, ראה ענן קשור על ההר ועמוד של אש מן הארץ עד לשמים, אמר ליצחק בנו, בני רואה אתה

"וַיֵּשֶׂם אֲבִרָהָם בְּבֶקֶר וַיַּחֲבֹשׁ אֶת חֲמוֹר וַיִּקַּח אֶת שְׁנֵי נַעֲרָיו אֹתוֹ וְאֵת יִצְחָק בְּנוֹ וַיִּבְקַע עֵצִי עֲלֵה וַיִּקֶּם וַיֵּלֶךְ אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר אָמַר לוֹ הָאֱלֹהִים" (בראשית כב, ג).

בפרקי דרבי אליעזר פל"א מסופר, בן ל"ז שנה היה יצחק בלכתו אל הר המוריה וישמעאל בן חמישים שנה, כנכנס תחרות בין אליעזר ובין ישמעאל, היה אומר ישמעאל לאליעזר עכשיו אברהם מקריב את יצחק לעולה מוקדה על גבי המזבח, ואני הוא בכורו, אני יורש את אברהם, היה משיב אליעזר לישמעאל ואמר לו כבר גרשך כאשה מגורשת מבעלה ושלחה המדברה, אבל אני עבדו משרת ביתו ביום ובלילה, ואני הוא היורש לאברהם, ורוח הקודש משיבה ואומרת להם 'לא זה יורש ולא זה יורש'. אם הדברים הם כפשוטם [שעל הירושה ממש היו מדיינים] יש לפנינו מחזה מחריד, חבורה הולכת, אחדים מהם חושבים מחשבות קודש, חדורים ועסוקים בפרשת קידוש השם, העקידה, ועל ידם הולכים אחרים וגם הם עסוקים במחשבות, אולם במחשבות חולין, חושבים על הירושה לטובת הנאה שיפיקו מהעקדה אחרי שאברהם יקריב את יצחק בנו לעולה - הכיצד הם לא מתבשמים מן הריח הטוב הנודף מאדם שכמותם. אביך אחיך, החדורים ביעודים וערכים רוחניים העומדים ברומם של עולם שהאדם נברא רק למען לקדש שם שמים וכו' ולא בעד מצבו בעולם הזה, ולמה גם אנו לא נחשוב איך אפשר להגיע לרוח המעלה של קידוש שם שמים מסירות נפש. מחשבות כאלה לא מעסיקות אותם, הם אינם מתעניינים בהם כלל. כל מגמת נפשם ורצונם כעת הוא, מי ישיג הירושה הרכוש אחרי אברהם ויצחק. הנה לפנינו ב' עולמות בכפיפה אחת. האחד עולה מעלה מעלה, והשני יורד תהומה.

הדברים מתאימים למש"כ בפרקי דרבי אליעזר פט"ז, 'אמר אברהם ליצחק בנו, העבד הזה חשוד על העבירות הוא ומרמה בידו שנאמר "כִּנְעֵן בְּיָדוֹ

בקושיית התוספות מדוע צריך קרא לפטור את שרה מלמול את בנה

אכן ציון עמוד שט"ו) שהקשה על עצם קושיית התוס', מדוע נחשבת מילה כמצוה שהזמן גרמא, הא הטעם שלא מלים את התינוק לפני שמונה ימים אינו משום שלא הגיע זמן המצוה, אלא משום שהעת שבו מתחייב במילה הוא כשנהיה בן שמונה ימים, וכשם שבשאר המצוות החיוב אינו אלא לבן שלוש עשרה, אף במילה אין החיוב למי שהוא פחות משמונה ימים. ומפרש, שיתכן לומר שזו כוונת התוס' בתירוצם. שכיון שלאחר היום השמיני אין הפסק למצוה, מוכח שמה שהמילה היא ביום השמיני אינו מחמת שזהו זמן המצוה, אלא שעל תינוק הקטן משמונה ימים אין עדיין חיוב, ע"כ].

ובאמת, באופן זה יש לפרש גם לגבי מצות פדיון הבן, דמבואר שם (לה, א) דהוה מצות עשה שלא הזמן גרמא, וכן מבואר ברש"י בקידושין שם (בד"ה המוטלת), והיינו משום דהא דנפדה התינוק כשהוא בן שלוש יום, הוא דין בתינוק, וכלשון הפסוק בפרשת קרח (יח, טו) "וּפְדִיּוֹ מִבֶּן חֹדֶשׁ תִּפְדֶּה", דחיוב פדיון הבן הוא על בן של חודש ימים, וזה לא הוה הזמן גרמא, ויש להעמיס זה בדברי תוספות הרא"ש (בקידושין שם), שהביא את תירוץ התוספות והוסיף 'כמו בפדיון הבן', עיין שם.

ועיין ברש"ש (על התוספות בקידושין שם) שכתב ליישב את עצם קושיית התוספות, דיש לומר דמילה לא הוה הזמן גרמא, דלא מיקרי זמן גרמא, אלא כשיש למצוה זמן קבוע, ובזמן מן הזמנים בטלה המצוה לגמרי, אבל מילה נהגת בכל יום ויום אם יש תינוק בעולם שהגיע זמנו [ועיין היטב בתוספות הרא"ש (שם) שקצת משמע גם כן מתוך דבריו שרצה לפרש כך, עיין שם היטב]. ויש לעיין מדוע מיאנו התוספות לתרץ תירוץ פשוט זה. ואולי יש לומר דסבירא להו דיש לדון על כל בן שנולד בנפרד, וחיובו של זה אינו חיובו של זה, ונמצא דחיובו של כל אחד ואחד תלוי בזמן.

(גיצני אורה)

כי ידע "פי לא יעשה ה' אלקים דָּבָר כִּי אִם גָּלָה סוּדוֹ אֶל עֲבָדָיו הַנְּבִיאִים" (עמוס ג, ט). או מרוב זריזותו במצוות היה טרוד במילתו ומילת עם רב אשר בביתו, ואחר כך בחולשתו ישב לו פתח האהל, והמלאכים באו טרם שהגיד לה דבר. וכפי זה מתעצמת ביותר זריזותו העצומה לקיום מצות הכנסת אורחים, בהתוודע לנו כמה התגברה עליו החלישות עד שלא היה בכוחו להודיע לשרה אשתו בשורה נוראה כזו, ועכ"ז כשעמד לפני מצוה חביבה לא הלך אחר כוחותיו והתעצם בהתגברות אדירה לכבד את אורחיו בתכלית הכיבוד. [אמנם יש להעיר שזהו רק לשיטתו שעדיין חלש היה, אבל האוה"ח הק' כתב שמיד כשראה אותו מלאך רפאל נתראפ מחולשתו א"כ כבר הכין להם הסעודה לאחר שנתרפא]. (משחת שמן)

כמה קשה לשנות הרגל רע

הכח להתנתק מן ההרגלים הלא טובים שדש בהם כל ימיו, ולכן בל יחשוב שיכול ללכת אחר תאוות לבו וכשיזקין ישפר מעשיו, כי לבסוף יראה שבימי זקנותו לא יוכל להתגבר על הרע שמושרש בו, ולא יוכל לסור ממנו.

וכפי שהיה הגאון רבי אליהו לאפיאן זצ"ל מספר מעשה שהיה בקעלם, שפעם אחת נכנס דיבוק באדם אחד, ונאספו כמה תלמידי חכמים לתקן הנפש האומללה ולהוציאה מן האדם שנדבק בו, ותוך כדי עמדם שם התחיל הדיבוק לדבר דברי נבלה מזעזעים, והנאספים שם נבהלו בשמעם את הדברים יוצאים מפיו, ושאלוהו, הרי רואה הנך כמה שאתה מתייסר בעבור המעשים הרעים שעשית בימי חיך, והיאת אתה מסוגל לדבר כך. והשיבם, אמת שאני יודע הכל ורואה בעיני חומרת הדברים, אבל מה אעשה שאין לי כח המעצור בשום אופן שבעולם. והנה רואים אנו עד היכן מגיעים הדברים שהאדם המתרגל באיזה דבר רע ח"ו, קשה לו קושי איום ונורא להשתנות.

(משחת שמן)

לימוד זכות על אנשי רשע ראוי שיעשה רק בינו לבין הקב"ה

התם דילמא שאני התם דהוי משום שלא יצא יחידי בלילה ולכן לא הקדים. ותיירצו, דהכא גרסינן "וישכם אברהם בבקר אל המקום וגו'" (בראשית יט, כז), ולא גרסינן "ויחבש את חמורו", ומייתי קרא מסדום שהלך להתפלל על הפיכת סדום שהיתה בבקר, והיה לו להקדים להתפלל בלילה אלא שלא רצה לצאת יחידי בלילה והלך יחידי להתפלל עליהם ולא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפלה, אי נמי לא היה שום אדם רשאי לראות בהפיכת סדום. ובפסחים מיייתי קרא דעקדה שלא היה יחידי אלא דלא היה צריך להקדים טפי מצפרא. יוצא לדעת תוספות, דמה שתלמיד חכם לא יצא יחידי בלילה נלמד ממה שאברהם השכים בבקר להתפלל על סדום [ולא ממה שהשכם לעקדה כפירוש רש"י, כנ"ל]. וקשה, מדוע באמת לא התפלל בלילה, וילך עם שנים ממשרתיו.

"וַיִּמַּל אֲבְרָהָם אֶת יֶצְחָק בְּנֹו בֶן שְׁמֹנֶת יָמִים כְּאֲשֶׁר צִוָּה אֹתוֹ אֱלֹקִים" (בראשית כא, ד).

מכאן למדה הגמ' בקידושין (כט, א) דנשים פטורות מלמול את בנם, דכתיב "אותו" ולא אותה', ששרה היתה פטורה ממצות מילה של בנה. וידועה קושיית התוספות (שם ד"ה אותו) והראשונים (רמב"ן ריטב"א ור"ן, שם) דלמה לי קרא לזה, תיפוק ליה משום דמילה הוה מצות עשה שהזמן גרמא. והנה התוספות שם תירצו דכיון דמיום השמיני ואילך אין לה הפסק על כן לא חשיבא מצוה שהזמן גרמא. ועוד, שמילה שלא בזמנה נהגת בימים ובלילות [והיינו כשיטת רבי אלעזר בן ר"ש ביבמות (עב, ב)]. וכן תירצו התוספות במגילה (כ, א תוד"ה אין, בתירוץ הב'), וביבמות (עב, ב תוד"ה אוחז).

אך יש להבין את תירוצם, דהא מכל מקום עדיין מוגבלת מצות מילה בזמן, דהא אין מצותה עד יום השמיני.

ובפשטות יש לבאר כוונתם, דמכיון דלאחר יום השמיני אין לה זמן קבוע, אם כן לא דמי מצות מילה למצות תפילין דמינה ילפינן את הפטור של הזמן גרמא, דהא מצות תפילין מוגבלת בזמנה מלפניה ולאחריה, דתפילין מצותם ביום, ולא בלילה שלפניו ולאחריו, מה שאין כן מילה מוגבלת בזמנה רק מלפניה ולא אחריה, ודוק.

ועוד אפשר לפרש בזה, דסברת התוספות היא דלא חשיב מצות עשה שהזמן גרמא אלא כשהזמן הוא הגבלה בקיום או בחיוב המצוה, מה שאין כן במילה, דהא דאינו נימול לפני שמונה, אינו משום דזמנו ביום השמיני של הולדת הבן, אלא הוא דין בתינוק, דכשהתינוק נעשה בן שמונה הוא נימול, וכלשון הפסוק בפרשת לך לך (יז, יב) "וּבֶן שְׁמֹנֶת יָמִים יְמוּל לָכֶם כָּל זָכָר לְדֹרֹתֵיכֶם".

[ויש לציין דכעין זה מובא בשם הגר"ח הלוי מבריסק (הו"ד בספר 'זכרון

"וְאֵל הַבָּקָר רָץ אֲבְרָהָם" (בראשית יח, ז), טעם לריצה זו כתב הרמב"ן שהיא להגיד רוב חשק בנדיבות, כי האדם הגדול אשר היו בביתו שמונה עשר ושלש מאות איש שולף חרב, והוא זקן מאד וחלוש במילתו, הלך הוא בעצמו אל אהל שרה לזרז אותה בעשיית הלחם, ואחרי כן רץ אל מקום הבקר [ובבעה"ט איתא שרץ אחריה עד מערת המכפלה] לבקר משם בן בקר רך וטוב לעשות לאורחיו, ולא עשה כל זה על יד אחד ממשרתיו העומדים לפניו. ואמר הגאון רבי שלמה ברעדווא זצ"ל הארה נפלאה בדברי הרמב"ן אלו, שהמה מתאימים לדבריו להלן בפסוק "וְתִכְחַשׁ שָׂרָה" (בראשית יח, טו) שכתב מדוע לא הודיע אברהם אבינו ע"ה לשרה את הבשורה הטובה הנאמר לו מתחילה (לעיל יז, יט) "אֲבָל שָׂרָה אֲשֶׁתָּךְ יֹלְדָת לָךְ בֶּן", אולי המתין עד שלוח השם אליה הבשורה ביום מחר,

"וְאֵת הָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר פָּתַח הַבֵּית הֵכֹו בְּסִנּוּרִים וְגו' וַיֵּלֶאזְרֵם לְמַצָּא הַפֶּתַח" (בראשית יט, יא), כתב הספורנו: 'אף על פי שהיו מוכים בסנוורים וכבר הרגישו את עונשם על בשרם, טרחו למצוא הפתח כדי לשבר הדלת, והנהגתם התמוהה הזו היא כאמרם ז"ל (עירובין יט, א) 'רשעים אפילו עומדים על פתחו של גיהנם אינם חוזרים בתשובה'. ומבהיל הדבר מאוד, שהרי אדם רגיל שלוקה בעיוורון פתאומי הלא תיכף ומיד יתבונן קמעה מה שקרה עמו, ואם ירא שמים הוא יפשפש במעשיו, ואפילו אם אין בו יראת שמים ורשע הוא, הרי ירוץ מיד לרופא ויחפש תרופה למכתו, ואילו רשעים הללו היו כה דבוקים ואדוקים ברשעותם עד שגם טובתם העצמית לא ענינה אותם, וגם כשראו האִיךְ שלוקים בעיוורון לא נתרגשו מזה כלום והמשיכו במעשי רשעתם למצוא הפתח.

וילמד מזה האדם, להתבונן לאיזה מצב גרוע יכול להתדרדר כאשר מתרגל לחיות בהפקרות ובלא חשבון, שאף אם רואה את עוצם רעתו בעיניו גם אין בו

"וַיִּשְׁכֶּם אֲבְרָהָם בַּבֶּקֶר אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר עָמַד שָׁם אֵת פְּנֵי ה'". (בראשית יט, כז) איתא בגמרא חולין (צא, א): "ויאבק איש עמו עד עלות השחר", אמר רבי יצחק, מכאן לתלמיד חכם שלא יצא יחידי בלילה, ופירש רש"י, שהרי יעקב נשאר יחידי והוזק. ובהמשך (שם ע"ב), רבי אבהו אמר מהכא (בראשית כב) "וישכם אברהם בבקר ויחבש את גו', ופירש רש"י, ולא קודם היום ואע"ג דלאו יחיד הוה וכל שכן יחידי.

והקשו שם התוספות, ברוב ספרים כתיב "ויחבש את חמורו": וקשיא, [א] דהיינו קרא דעקדה, ושם לא היה יחידי, דהיו שני נערי עמו ויצחק בנו. [ב] ועוד, דאפילו היה יחיד אין לחוש מן המזיקין דשלוחי מצוה אינן ניזוקין. [ג] ועוד, דמקרא דעקדה יליף בריש פסחים (ד, א) גבי בדיקת חמץ דלא אמרינן זריזין מקדימין למצוה טפי מצפרא מדלא השכים אברהם טפי מצפרא, והיכי מוכח

ואמנם התוספות ביארו: "ולא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפלה". והיא גופא צריך ביאור בזה. והביא בספר 'טעם ודעת' ביאור בזה משם הגאון רבי יואל טיטלבוים האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל, שהוא משום שאברהם אבינו יצא להתפלל וללמד זכות על אנשי סדום, ולימוד זכות על אנשי רשע ראוי שיעשה רק בינו לבין הקב"ה, שכשיש נוכחים השומעים ממנו סגוריה על רשעים, עלולים לחשוב שאמנם

ואמנם התוספות ביארו: "ולא רצה שיהא שום אדם עמו בשעת תפלה". והיא גופא צריך ביאור בזה.

והביא בספר 'טעם ודעת' ביאור בזה משם הגאון רבי יואל טיטלבוים האדמו"ר מסאטמאר זצ"ל, שהוא משום שאברהם אבינו יצא להתפלל וללמד זכות על אנשי סדום, ולימוד זכות על אנשי רשע ראוי שיעשה רק בינו לבין הקב"ה, שכשיש נוכחים השומעים ממנו סגוריה על רשעים, עלולים לחשוב שאמנם

הלכה

קריאת שמע על המטה וברכת המפיל (חלק ב')

עפ"י ספר "הלכות יום ביום" להגרמ"מ קארפ שליט"א

אם נצרך לשנות או לאכול מעט והוא רעב או צמא לאחר ברכת המפיל יכול להפסיק לאכול ולשנות ולברך ולא יפסיק לדברים אחרים.

צמא ורעב אחר המפיל

יש אומרים שעל פי הקבלה אין לברך ברכת המפיל אחר חצות הלילה, ואין כן דעת החיד"א אלא מברך אותה כל הלילה בכל עת שרוצה לישן. והמשנה בברורה כתב דמברכין אותה אם יודע שישן קודם עלות השחר, אבל אם לא יָרָדָם קודם עלות השחר לא יברך בשם ומלכות [דנוסח הברכה בכל אופן מועיל לשמירה], ומ"מ אם משער שישן קודם עלות השחר יש לו לברך.

המפיל אחר חצות לילה

ההולך לישן אחר עלות השחר אפילו קודם הנץ אינו מברך המפיל, אך יאמר ויהי נעם וקריאת שמע [וַיִּתְּנָהּ עַל תְּנָאִי שֶׁאִם יִקְרָאנָה בִּזְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית אֵינוֹ מְכוּוֹן לְצִאת בֶּשֶׁל שַׁחֲרִית].

המפיל בשינה אחר עלות השחר

הישן ביום לא יברך המפיל, ויש אומרים שיאמר פסוק ויהי נעם, אך לא נהגו כן, ומ"מ טוב לאומרו.

המפיל ופסוקי שמירה לשינה ביום

אין אוכלין ושותין ולא מדברים אחר קריאת שמע שעל המטה [ואפילו אינו מברך המפיל בשם ומלכות] אלא ישן מיד ואם הוצרך להפסיק יקרא שוב קריאת שמע.

אכילה ושתיה אחר ק"ש שעל המטה

ואם אין יכול לישן מיד יחזור ויקראנה או יאמר הפסוקים עד שישתקע בשינה.

ג. ביאור הלכה ר"ס רלט דעל שינת היום אין מברכין המפיל, ואפי' אחר עלות השחר מבואר בברכות (ט, א) דאין אומרים השכיבנו ואין יכול לומר שתשכיבני לשלום.

ד. דאף בשינת היום כתב הרמ"א סי' רלא ס"א לומר ויהי נועם, ואף שלא נהגו כן זהו בהולך לישן ביום ולא הולך לישן שינת הלילה אחר עלות השחר דמבואר בגמ' דזהו זמן שינה למקצת אינשי, ולכן צריך לומר אז קריאת שמע כיון שנכנס לישן על מיטתו דזהו שינת הלילה שלו וצריך שמירה מהמזיקין וגם חייבים מן הדין דק"ש על המטה נתקן קודם שינת הלילה, וכן מצינו דזהו עונת ק"ש למי שנאנס ולא קרא בלילה דיוצא בזה יד"ח זמן שכיבה של לילה, ומ"מ יכוין שלא לצאת בו יד"ח ק"ש בשל יום.

ה. רמ"א רלא ס"א ובמ"ב שם בשם הלבוש שלא נהגו כן וטעמו משום דביום אין צריך שמירה, ובסי' רלט סק"ח בשם הפו' דטוב לומר ויהי נועם, ומ"מ לא נהגו כן כאמור. ויש ליישב דאין נוהגים כן בתורת חיוב כדמשמע לכאור' מלשון הרמ"א בסי' רלא ובכל אופן טוב לאומרו.

ו. הכל בו (סי' כט) "נהגו כל ישראל שאין אוכלים ושותים ואין מדברים אחר קריאת שמע שאומרים על מטתן וסמכו אהא קרא (תהלים ד, ה) אמרו בלבבכם על משכבכם זו קריאת שמע ודומו סלה" ומשמע דמנהג הוא ולא חיוב, ויותר מזה ברבינו ירוחם בנ"ג ח"ב (כג ע"ג) כ' "ויש שאינם מדברים על מטתם אחר שקראו ק"ש כדאיתא בירושלמי רבי פלוני הוה קרי וחזר וקרי עד דפקע גו שנתיא משום דכתיב אמרו בלבבכם וגו' אמרו בלבבכם על משכבכם זו ק"ש". אבל ברוקח (סי' שכז) משמע דהוא חיוב שכ' "וצריך שלא יפסיק קריאתו לשנתו כדמשמע בירושלמי קרי וחזר קרי עד דהוה שקע מגו שנתיא". וכ"פ ברמ"א רלט ס"א בלשון איסור אין אוכלים ואין מדברים כו'.

ז. הגהות מיימוניות פ"ז מתפלה אות ג' מהירושלמי ברכות פ"א ה"א רבי זעירא הוה קרי קריאת שמע והדר קרי כמה פעמים עד שיהא משתקע בשינה". וכ"פ ברמ"א שם ס"א, ובמ"ב שלא יכפול פס' ראשון ב"פ.

א. סידור יעב"ץ בסדר ק"ש שעל המטה "ולא יפסיק בשום מעשה ודבר בין קריאה לשינה וכ"ש שלא יאכל וישתה אם לא בהכרח גדול ואז יחזור ויקרא ק"ש פרשה ראשונה לפחות, עם פסוק בידך אפקיד רוחי". ויש להוסיף דאחר שכבר מעט י"ל דחלה הברכה וכנ"ל ועוד דהרעב והצמא מפריע לו לישן והוא מצרכי השינה, ולא גרע מטול ברוך גביל לתורי, ולכן לא יפסיק לדברים אחרים.

ב. ברכי יוסף רלט סק"ב בשם תשו' לחמי תודה שיש שרצה לומר שעפ"י הסוד אם היה ער עד אחר חצות ואז הולך לשכב אינו מברך המפיל ואין האמת כן אלא צריך לברכה בכל עת שהולך לישן ע"ש. והביאו השע"ת שם סק"א. אבל בכה"ח שם סק"ה הביא מהחדס לאלפים מנהג החסידים הבאין בסוד ה, ע"פ האריז"ל דאחר חצות אין אומרים המפיל, והכה"ח שם הביא דכ"מ בשעה"כ להאריז"ל דאחר חצות כבר הגיע זמן המעביר ורק קודם חצות שהוא זמן הפלת הדורמיטא הוא הזמן לברכת המפיל.

ואמנם המעייין בדברי השער הכוונות שם, והכל מדובר במי שהולך לישן הרבה דקודם חצות וקם לחצות ואז הוא זמן הפלת הדורמיטא שלו, ואחר חצות הוא כבר זמן קימה, אבל ההולכים לישן לאחר חצות וקמים לעלות השחר הפלת הדורמיטא שלהם משתנה כי יסדו בזמן השכיבה של האדם וכן אצלם גם אין זמן המעביר בחצות רק קודם עלות השחר, וכן נקט הביאור הלכה ר"ס תרל"ט דכל שהולך לישן קודם עלות השחר אומר המפיל והן דברי הברכי יוסף והלחמי תודה שגם הם באו בסוד ד' בדברי רבינו האריז"ל.

ובביאור הלכה שם נסתפק אם הולך לישן קודם עלות השחר ומסופק אם ישן קודם שיעלה השחר אם יברך ולא פשט. ולכן בכהאי גוונא יברך בלא שו"מ, ומ"מ יאמר המפיל בלא שו"מ דנוסח הברכה בכל אופן מועיל לשמירה, ומ"מ לדעת הפו' דמברך אף אם לא יוכל לישן פשוט דגם בזה יברך. ומ"מ נראה דאם משער שישן קודם עלות השחר אע"פ שעלול לימשך בשכיבתו יש לו לברך דעל דעת כן נתקנה הברכה להולך לישן ומשער שישן.

מדרש רבה וירא ג

"כִּי תֵאָנָה לֹא תִפְרָח וְאֵין יָבוֹל בְּגִפְנִים כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה זֵית וּשְׁדָמוֹת לֹא עָשָׂה" וְגו' (חבקוק ג, יז), **"כִּי תֵאָנָה לֹא תִפְרָח", זֶה אֲכַרְהֶם, הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר "כְּכַכּוּרָה בְּתֵאָנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רֵאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם"** (הושע ט, י). **וְאֵין יָבוֹל בְּגִפְנִים, זֶה שְׁרָה, הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר "אֲשַׁתְּךָ כְּגִפֵּן פְּרִיָּה" וְגו'** (תהלים קכח, ג). **"כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה זֵית", אוֹתָן הַמְּלָאכִים שֶׁבִּשְׁרוּ אֶת שְׁרָה הָאִירוּ פָּנֶיהָ כְּזֵית. כּוֹחֲשִׁים הָיוּ, אֲלָא "שְׁדָמוֹת לֹא עָשׂוּ אֲכָל", אוֹתָן הַשְּׂדִים הַמֵּתִים לֹא עָשׂוּ אֲכָל. "גִּזֹּר מִמְּכַלָּה צֶאֱן", הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר "וְאֵתָן צֶאֱנִי צֶאֱן מְרַעִיתִי אָדָם אִתָּם" (יחזקאל לד, לא), אֲלָא "וְאֵין בְּקָר בְּרַפְתִּים", הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר "אֲפָרִים עֲגֹלָה מְלֻמָּדָה אֶהְבֵּיתִי**

"וְה' פָּקַד אֶת שְׁרָה כְּאִשָּׁר אָמַר" וְגו'. המדרש מפרש את הכתוב בפרשתנו, מדוע לא נאמר "ויפקוד ה' את שרה"? ויתבאר על פי דברי הכתובים בחבקוק [וכדלהלן]. בהם התנבא על תשועת ישראל לעתיד, אחר שכבר יתיאשו מהגאולה מרוב הצרות, ואמר על ישראל **"כִּי תֵאָנָה לֹא תִפְרָח וְאֵין יָבוֹל בְּגִפְנִים כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה זֵית וּשְׁדָמוֹת לֹא עָשָׂה" וְגו'.** "וְאֵין בְּה' אֶעֱלֹזָה" וגו', כלומר כמו שפירות אלו שישיראל נמשלו להם, אין בהם כח להוציא פירותיהם כך יהיו ישראל בעת ההיא מועטים וחלשים, ומכל מקום תהיה נחמתם בקב"ה שהוא ילחם להם. אלא שקשה לפי פשוטו של מקרא, מדוע האריך הכתוב להמשילם בכמה תוארים ושינה בלשונו, לכן ידרוש את הכתוב שבר לרמוז על אברהם ושרה, וללמד שכל מה שאירע לאבות יארע לבנים. וידרש הכתוב על אברהם ושרה **"כִּי תֵאָנָה לֹא תִפְרָח",** זה אברהם שלא היה ראוי להוליד ולהוציא פרח ותולדות משרה. **הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר [כמו שנאמר] "כְּכַכּוּרָה בְּתֵאָנָה בְּרֵאשִׁיתָהּ רֵאִיתִי אֲבוֹתֵיכֶם",** ודרשו (לעיל מו, א) את דברי הכתוב על שלושת האבות וכך אברהם עד זקנתו לא פרח, וכאשר כבר לא היה יכול להיות לו בנים - נפקד. **"וְאֵין יָבוֹל בְּגִפְנִים"** זו שרה שאינה יכולה ללדת, שהאשה נמשלה לגפן, הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר [כמו שאמר הכתוב] בתהלים **"אֲשַׁתְּךָ כְּגִפֵּן פְּרִיָּה" וְגו'.** **"כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה זֵית",** אותן המלאכים שבשרו את שרה על לידת יצחק, והיו נראים בעיניה כבאים לכחש ולשקר לה, האירו פניה כנר שמאיר על ידי שמן זית. ויש להקשות, וכי המלאכים כוחשים [שקרנים] היו. אלא יש לפרש ששרה חשבה שהם משקרים כי

"וּשְׁדָמוֹת לֹא עָשָׂה אֲכָל", ויש לדרוש את תיבת 'שדמות', כשתי תיבות: 'שדי מות', כלומר, אמרה על עצמה אותן השדים המתים לא עשו אכל. **"גִּזֹּר מִמְּכַלָּה צֶאֱן"** [ישראל הנקראים 'צאן' נגזרים ונכרתים ממנה, ולא ממנה יעמוד עם 'ישראל הנקראים צאן'], הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר [כמו שאמר הכתוב] **"וְאֵתָן צֶאֱנִי צֶאֱן מְרַעִיתִי אָדָם אִתָּם".** אלא שרה חשבה **"וְאֵין בְּקָר בְּרַפְתִּים",** שישיראל שנקראו 'בקר' לא יעמדו ממנה. וישיראל נקראו 'בקר', הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר [כמו שנאמר] על עם ישראל **"וְאֲפָרִים עֲגֹלָה מְלֻמָּדָה אֶהְבֵּיתִי לְדוֹשׁ",** וישיראל נקראים בשם 'אפרים'. אמנם בתחילה לא האמינה שרה, כי סברה שהמלאכים שבישרוה על לידת יצחק, הם אנשים שאמרו כך רק כדי לברכה. ואחר שהוכיחה אברהם וגילה לה שהם שליחי

ממאורות המדרש

ובאמת כדברי מרן הגאון הצדיק ר' אלחנן זללה"ה מצינו מפורש במדרש רבה (כאן): **"כִּי תֵאָנָה לֹא תִפְרָח וְאֵין יָבוֹל בְּגִפְנִים כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה זֵית וּשְׁדָמוֹת לֹא עָשָׂה אֲכָל" וְגו',** כי תאנה לא תפרח זה אברהם וכו', ואין יכול בגפנים זו שרה המד"א **"אֲשַׁתְּךָ כְּגִפֵּן פְּרִיָּה" וְגו',** **"כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה זֵית"** אותן המלאכים שבשרו את שרה האירו פני' כזית כוחשים היו, אלא שדמות לא עשו אוכל אותם השדים המתים לא עשו אוכל, גזר ממכלה צאן הֵיךְ מָה דָּאָתָּ אָמַר **"וְאֵתָן צֶאֱנִי צֶאֱן מְרַעִיתִי אָדָם אִתָּם",** אלא **"וְאֵין בְּקָר בְּרַפְתִּים"** וכו', חזרה שרה ואמרה מה אני מובדה סברי מן בריי, אלא **"וְאֵין בְּה' אֶעֱלֹזָה"** אגילה באלהי ישעי", אמר לה הקב"ה את לא אובדית סברך, אף אנא איני מובד סיברך, אלא **"וְה' פָּקַד אֶת שְׁרָה" וְגו' עכ"ל.** - ואלמלא מדרש זה כתוב אי אפשר לאומרו, מהו פשר שהמלאכים שבישרו את שרה כוחשים היו, והלא ע"ז הוא דנתבעה שרה, שם ריש פרשת וירא, על שצחקה לבשורת הבנים שבפיהם, והיאך נפרש הכי קראי דחבקוק דאמנם כן המלאכים שהאירו פניה כזית כוחשים היו, אתמהה. - ואולם לפי פירושו של רבינו הגה"צ ר' אלחנן ז"ל מוסברים הדברים היטיב, דהבטחת ה' אשר בפי המלאכים ודאי הבטחה היתה, ואולם הבטחת שמים שייכא ביה ריעותא דשמא יגרום החטא. וממילא אי אפשר לסמוך על ההבטחה בודאות מוחלטת, דלא נאמרה מעיקרא אלא באופן שלא תשתנה האיוון של זכויות המובטח. ולזה לא בטחה אמנו שרה בהבטחתם. - אלא חזרה שרה ואמרה מה אני מובדית סברי מן בריי, דל מהכא הבטחת המלאכים, מה טעם לא אבטח אני מעצמי בחסדי הבורא, ועל זה ענה לה הקב"ה את לא מובדת סברך אף אנא איני מובד סיברך, וה' פקד את שרה, והוא מבואר.

ועוד נמצינו למדים שכל התחלת כלל ישראל לא היתה אלא במדת הבטחון של אמנו שרה ע"ה, דלולא בטחונה לא נתהוה כל הכלל ישראל, והיא בטחה מעצמה, ובאופן שהוא בסי נסים ופלאי פלאות, שהרי ארז"ל (יבמות סד, ב) **אמר רב נחמן אמר רבה בר אבבה**

"כִּחַשׁ מַעֲשֵׂה זֵית" אותן המלאכים שבשרו את שרה האירו פניה כזית כוחשים היו. כתב הרמב"ם בשמונה פרקים (פרק שביעי) **וּז"ל: וְאֵין מִתְנַאי הַנְּבִיא, שִׁיְהִיו אֲצִלּוֹ עַל מַעֲלוֹת הַמַּדּוֹת עַד שֶׁלֹּא תִפְחִיתֶהוּ פְחִיתוֹת, שֶׁהָרִי שֶׁלֹּמָה ע"ה הָעִיד עֲלָיו הַכְּתוּב וְכו', וְכֵן מִצִּינוּ בִּשְׁמוּאֵל שֶׁפָּחַד מִשְׁאוּל (שְׁמוּאֵל א, טו, א), וּבִיעֶקֶב שֶׁפָּחַד מִפְּגִישַׁת עֲשׂו (בראשית לב, ד-ג), עכ"ל.** וכתב שם המפרש חסד לאברהם, **וּז"ל: וְצ"ע, וְהֵלֵךְ כָּבֵד הָקֵשׁוּ עַל זֶה בִּפְרָק קָמָא דְּבִרְכוֹת (ד, א) כְּתִיב "וְהִנֵּה אֲנִכִּי עֹמֵף וּשְׁמִרְתִּיךָ כָּלֵל אֲשֶׁר תִּלְךָ" (בראשית כח, טו), וְכְתִיב "וַיִּירָא יַעֲקֹב" (שם, לב, ח), אֲלָא שְׁמָא יִגְרוֹם הַחֲטָא, וְעַל שְׁמוּאֵל תִּירָצוּ (פסחים ת, ב; יומא יא, א; קידושין לט, ב; חולין קמב, א) הִיכָא דְּשִׁכִּיחַ הִיזִיקָא שְׁאִנִּי, עֵינֵי שֶׁם.**

וב"קובץ מאמרים" להגה"צ רבי אלחנן וואסערמאן **זְצוּק"ל הִי"ד כְּתִב ע"ז וז"ל, וְנִרְאָה דְּקוּשִׁית הַגֹּמ' אֵינָה עֵנִין לְקוּשִׁית הַרְמַב"ם, דְּבִגְמ' פִּרִיךְ מֵאַחֵר שֶׁהִבְטִיחוּ הַקֶּב"ה לִיעֶקֶב בִּפְרָשׁ שִׁישְׁמֵרָהוּ לְמָה יִרָא מַעֲשׂו, וְכִי לֹא הָאִמִּין ח"ו בְּדִבְרֵי ה' וְעַל זֶה תִּירָצוּ שֶׁהִיא יִרָא שְׁמָא גֵרָם הַחֲטָא, וְהִינֵנוּ שֶׁהִיא סְבוּר שֶׁהִבְטַחַת הַקֶּב"ה הִיתָה עַל תְּנָאי שֶׁלֹּא יִגְרוֹם הַחֲטָא. - וְהַרְמַב"ם הִקְשָׁה קוּשִׁיא אַחֲרָת, דְּנִהַי נִמִּי שֶׁהִבְטַחַתָּה נִתְבַּטְּלָה ע"י הַחֲטָא, מ"מ לֹא גִרַע מֵאִילוֹ לֹא הִבְטִיחוּ הַקֶּב"ה כָּלֵל, הִיא לֹא לְבִטּוֹחַ בְּחֶסֶד הַשֵּׁי"ת מִמַּדַּת הַבִּטְחוֹן, וּז"ל הַגֵּרָא בְּמִשְׁלֵי י"ד, יֵשׁ שְׁנֵי חֲלָקִי בִּטְחוֹן אֶחָד שֶׁהַקֶּב"ה מִבְטִיחוֹ וְכו', וְחֲלָק ב' שֶׁהַקֶּב"ה אֵינוֹ מִבְטִיחוֹ אֲלָא שֶׁהָאִדָם בְּעֲצָמוֹ שֶׁם בִּטְחוֹנוֹ בְּה', ע"י"ש, וְכֵן בִּשְׁמוּאֵל הִקְשׁוּ בְּגִמ' לְמָה יִרָא וְהָא שְׁלוּחֵי מִצּוּה אֵינֵן נִיזְוָקִין כו', וְתִירָצוּ הִיכָא דְּשִׁכִּיחַ הִזִּיקָא שְׁאִנִּי וְכו', וְהַרְמַב"ם הִקְשָׁה דְּמ"מ הִיא לֹא לְשְׁמוּאֵל לְבִטּוֹחַ מַעֲצָמוֹ, וְכַמְבוּאֵר בְּכַתּוּבִים מְגוּדֵל מַעֲלַת הַבִּטְחוֹן, וְכִזָּה לֹא שִׁיךְ תִּירוֹץ הַגֹּמ' שְׁמָא יִגְרוֹם הַחֲטָא דְּמ"מ יֵשׁ לְבִטּוֹחַ בְּחֶסֶד ה', וְאִפִּילוֹ רִשְׁעֵי הַבּוֹטָח בְּה' חֶסֶד יִסּוּבְּבֵנוּ (תהלים לב, י), דֹּאֲל"כ לֹא מִשְׁכַּחַת לָהּ כָּלֵל לְמַדַּת הַבִּטְחוֹן, **"כִּי אָדָם אֵין צָדִיק כְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יִחְטָא"** (קהלת ג, כ), וְע"כ מַדַּת הַבִּטְחוֹן נִוְתַּנָּת שְׁאִין לֹא לְדֹאג שְׁמָא גֵרָם הַחֲטָא, וְכִזָּה הִבִּיא הַרְמַב"ם דִּיעֶקֶב וְשְׁמוּאֵל עָשׂוּ שֶׁלֹּא כְּהוֹגֵן נִגַּד מַדַּת הַבִּטְחוֹן, עכ"ל.**

הקב"ה, חזרה שרה ואמרה, מה אני מובדה סברי מן בריי [למה אני מאבדת את בטחוני מן הבורא], אלא חזרה ובטחה בה' כמאמר הכתוב **וְאֲנִי בְּה' אֶעֱלֹזָה אֲגִילָה בְּאֱלֹהֵי יִשְׁעֵי**. אמר לה הקדוש ברוך הוא, את לא אוכדית סברך [את לא אבדת את בטחונך], אף אנא איני מובדית סברך [גם אני איני מוריד את חסדי מאיתך]. אלא **וְהָיָה פֶקֶד אֶת שְׂרָה וְגו'**, ולא אמר **וּפִקְדוּהָ**, שנתכוין לומר וה' גם כן פקד אותה ולא הסיר חסדו ממנה, כפי שהיא לא הסירה בטחונה בו.

ממאורות המדרש

לְדוֹשׁ (הושע יא), **חֲזָרָה שְׂרָה וְאָמְרָה, מָה אֲנִי מוֹבְדָה סַבְרִי מִן בְּרִי, אֵלָּא וְאֲנִי בְּה' אֶעֱלֹזָה אֲגִילָה בְּאֱלֹהֵי יִשְׁעֵי** (חבקוק ג, יח), **אָמַר לָהּ הַקְדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, אֶת לֹא אוֹבְדִית סַבְרָךְ, אָף אֲנָא אֵינִי מוֹבְדִית סַבְרָךְ, אֵלָּא וְהָיָה פֶקֶד אֶת שְׂרָה וְגו'** (בראשית כא, א).

וכן הוא שכל הבוטח כך אתה מצילו, כך אני בוטח, "כך ה' חסיתי" עכ"ל. ובמדרש שוחר טוב על תהלים (פרק כ"ה) עה"פ **אֲלֹהֵי בָּךְ בְּטַחְתִּי**, איתא מעשה ששומרי המדינה תפסו א' ואמר אל תכוני כי בן ביתו של מלך אני, כיון ששמעו כן הניחוהו ושמוהו עד הבקר. בבוקר הביאוהו אצל המלך ואמרו לו בן ביתך מצאנו אמש, א"ל המלך בני, מכיר אתה אותי, א"ל לאו, ואם כן היאך אתה בן ביתי, א"ל בבקשה ממך איני בן ביתך אלא כך בטחתי, שאלמלא לא אמרתי כן היו מכים אותי אמר להם הואיל ובטח כי הניחו לו. וכן דוד אומר, **"אלקי בכ בטחתי"**, ובשביל כך **"אל יעלצו אויבי לי"**, ולא אני בלבד אלא גם **"כל קוֹךְ לֹא יבוֹשׁוּ"** וגו'. הרי למדנו דעצם זה שמקוה ובוטח בה', היא סיבה להצלחתו ולקבל מבוקשתו. כעין המבואר בשבת פט, ב - אמר להן הקב"ה הואיל ותליתם עצמכם בי, **"אם יהיו חטאיכם כשנים כשלג ילבינו"**, [כ"כ בספר מימיני מיכאל].

וכן כתב הרה"ק יעקב אריה מראדז'ימין זצ"ל (בכורי אביב מכתבי קודש) למחותנו הרה"ק יהושע מאוסטראווע זצ"ל בענק השתדכות: ושמעתי מן המגיד הקדוש מקאזניץ בשבת שהייתי שם שאמר תורה בשולחן, על זה מאמר **"עתידין ישראל לומר שירה לעתיד לבוא"** ואמר: עתידין ישראל שאם יצטרכו ישועה מה', להיות בוטחים בו שבודאי יעזור להם שיקדימו לומר שירה להשם יתברך מקודם שעזר להם, כמו שאומרים לאחר העזרה, שהבטחון גדול מאוד שיהיה להם כמו אחר כך. ובוזה פרשתי המדרש, שרה אע"פ שראתה שאין בטבע כלל שתלד, אמרה **"לית אנא מובד סברי מה"**, ותגל נפשי, אמרה הפסוקים של חנה, מה שאמרה חנה אחר הלידה להודות להשם יתברך, אמרה שרה מחמת בטחון גדול היה דומה אצלה כמו אחר הלידה. וממשיך שעל סמך זה הוא בטוח שהשידוך יגמר בטוב ומאחל: מזל טוב, מזל טוב, מזל טוב!!

כתב הגר"א (הגדש"פ) על הפסוק **קוֹל רְנָה וְיִשׁוּעָה בְּאֱהָלֵי צִדִּיקִים** וז"ל: **"ואמר הרינה קודם הישועה כלומר שבטוח ליכי בה"** שאצלי הרינה קודם הישועה עכ"ל. מבואר שאצל הצדיקים הרנה היא קודם הישועה ומחמת הבטחון. ובספר **"מעגלי צדק"** (פסח בביאורים אות כ"ט ד) ביאר דברי הגר"א על פי דברי החזו"א (אמרי"ב פרק ב') וז"ל: **"יש עוד ממדת הבטחון, כי על הבוטח שורה רוח הקודש ומתלווה עמו רוח עוז המבשרו כי אמנם יעזרהו ה' וכו', וזה ענין מתחלף לפי מעלת הבוטח ורב קדשו"** עכ"ל. ומבואר שיש מדרגת בטחון שעל ידה זוכים לרוח קודש שתבשרו שאמנם יעזרהו ה', ולפי זה מבואר דברי הגר"א שלכן אצל הצדיקים הרנה קודם הישועה, שזהו לרוב מדרגתם ששורה עליהם רוח קודש המבשרם שיעזור, ויש להם כבר שמחה מהישועה. עוד בחבקוק (ג' י"ח) **"ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעיי"**. ומפרש באבן עזרא וז"ל: **"ואני, אמר הנביא בנבואתו כי על כן זה הוא לא ידאג לבו רק לבו שמח כי בטחונו בשם שיושיענו"** עכ"ל. ומבואר כי הבטחון הוא סיבה לשמחה. ובמדרש (כאן) הביא על פסוק הזה: **"חזרה שרה ואמרה מה אני מובדה סברי מן בריי, אלא וואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעיי"**. אמר לה הקב"ה את לא אוכדית סברך אף אנא איני מובדית סברך אלא **"וה' פקד את שרה וכו'"** (בראשית כא) **"וה' פקד את שרה וכו'"** ועד"ז מבואר תהלים (ל"א) עה"פ **"בָּךְ ה' חֲסִיתִי"** א"ל הקב"ה בטחו בשמי ואני עומד לכם שנאמר **"יִשְׁעֵי נִי"** **"אֲשֶׁר הִלַּךְ חֲשָׁכִים וכו' יִבְטַח בְּשֵׁם ה'"**, ולמה, שכל מי שבטוח בשמי אני מצילו, תדע שכן חנניה מישאל ועזריה בטחו בשמי והצלת אותם, וכן דניאל כשביל שבטח בי מלטתי אותו מן הבור, אמר דוד הואיל

שרה אמנו אילונית היתה, שנאמר אין לה ולד אפילו בית ולד אין לה. ועוד שהיתה זקנה חדל מהיות לה אורח כנשים, ועוד שבעלה זקן הוא, ומ"מ בטחון עצמה חזק ואמין הי', עד שפעלה כל הכלל ישראל כי ה' לא אוכד סיברה.

ונמצינו עוד למדים עד כמה נתבעים אנחנו להיות תקיפים בבטחונו, דהרי אילו היינו מובטחים מן צדיק הדור מפורסם לחסיד ובעל מעשים, על ישועה הנצרכת לנו, ודאי שהיינו יוצאים רגועים מחדרו. שהי' לנו מנוחת הנפש על מה שהבטיחנו, שהרי בר סמכא הוא. וכ"ש אם שמענו הבטחה מפורשת מפיו של הגר"א ז"ל שנושע. בודאי היינו בטוחים. וכ"ש אם מפי הבית יוסף, ועוד יותר מפי אחד מהראשונים, ועדיף מינייהו מתנא או מן אמורא. וק"ו בן בנו של ק"ו אם שולח לנו מלאך מאת ה' מן השמים להבטיחנו היינו רגועים ושקטים ובטוחים, וכן מן הנביא בדבר ה' - והכא למדנו דאפילו אם תגיע לנו נבואה מפי הגבורה שהבטיחנו, אכתי הבטחון של האדם עצמו חזקה יותר, דאפילו הבטחה מפורשת מפי ה' אפשר דלא תתקיים - כוחשים היו - דשמא יגרום החטא, אכל בטחון האדם עצמו אין לו שום דחיה כלל וכלל. (אגרת על הבטחון - רבי יוסף בלאך)

חזרה שרה ואמרה מה אנא מובדה סברי מן בריי. הצורך להתחזק בבטחון: יסוד התורה והמצוה הוא אמונה אבל התכלית היא בטחון. כך קבע רבינו הגר"א זצ"ל: **"המצוות המה תרי"ג והן נכללות באחת כמ"ש (מכות כד, א) בא חבקוק והעמידן על אחת, והיא הבטחון כמו שנאמר..."** (ביאור הגר"א, משלי ל, ה). עיקר נתינת התורה לישראל הוא כדי שישומו בטחונם בה', כמו שנאמר **"וַיִּשְׁמְרוּ בְּאֱלֹהִים פֶּסֶלם"**... לפי שעיקר הכל הוא הבטחון השלם, והוא כלל כל המצוות **"(ביאור הגר"א, משלי כב, יט)"**. וכיון שכך מי לא יבין שלא כ"כ מהר מצליחים להימנות בין **"כל הבוטחים בשמך באמת"**. מעלה כזו שהיא **"עיקר"** כוונת **"נתינת התורה לישראל"**, וכלל כל המצוות, **"ו"שאינ מעלה כמוהו"** - לא תושג בקלות. וגם לא בעמל אגיל. ומה גם לדורות קטנים. הרי אפילו אבות העולם הוצרכו להתחזק בבטחון! **"חזרה שרה ואמרה מה אנא מובדה סברי מן בריי? אלא וואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעיי"** (בראשית רבה, נג). ויעקב אבינו: **"אֲשָׁא עֵינֵי אֶל הָהָרִים מֵאֵין יְבֹא עֲזָרִי?"** ... חזר ואמר מה אנא מובדית סברי מן בריי? ח"ו לית אנא מוביד סברי מן בריי, אלא עזרי מעם ה'" (בראשית רבה, סח). וחזו מאן קא מסהיד עלן, על דרגתו האמיתית במדת הבטחון. הנה לשון קדשו של רבינו הגר"א זצ"ל בביאור הפסוק **"טוב לחסות בה' מִבְּטַח בְּנֵדִיקִים"**: **"והפסוק הזה קשה מאד להשיגו ולקיימו, ומי יתפאר בזאת שמקיים דבר זה..."** (משלי יד, כו). (אחת שאלתי - הרב יצחק יוזעף).

חזרה שרה ואמרה וכו'. מקורות מדברי חז"ל שבטחנו בהש"ת בכוחו להמשיך ישועתו ופרנסתו: מכאן, חזרה שרה ואמרה, מה אני מובדה סברי מן בריי [פי' מה הוא זה שאני מאבד תקותי מן בוראין] אלא **"ואני בה' אעלוזה אגילה באלהי ישעיי"**, אמר לה הקב"ה את לא אוכדית סברך [את לא אבדת תקותך] אף אנא איני מובדית סברך [אף אני איני מאבד את תקותך] אלא **"וה' פקד את שרה וכו'"** (בראשית כא) **"וה' פקד את שרה וכו'"** ועד"ז מבואר תהלים (ל"א) עה"פ **"בָּךְ ה' חֲסִיתִי"** א"ל הקב"ה בטחו בשמי ואני עומד לכם שנאמר **"יִשְׁעֵי נִי"** **"אֲשֶׁר הִלַּךְ חֲשָׁכִים וכו' יִבְטַח בְּשֵׁם ה'"**, ולמה, שכל מי שבטוח בשמי אני מצילו, תדע שכן חנניה מישאל ועזריה בטחו בשמי והצלת אותם, וכן דניאל כשביל שבטח בי מלטתי אותו מן הבור, אמר דוד הואיל

כ"א בחשוון תשמ"ט: הגאון רבי בצלאל שטרן זצ"ל בעל "בצל החכמה"

רבי בצלאל שטרן נולד בהונגריה בשנת תרע"א (1911) למשפחה של רבנים, מגיל צעיר הוכר כת"ח חשוב. בשנת תרצ"ח (1938) בהיותו בן 27 החל להשיב תשובות בהלכה, ואח"כ כיהן כרב בקהילות שונות. הוא הצליח לשרוד את השואה, ובשנת תש"ט (1949) עבר לאיטליה, פתח ישיבה ברומא וסייע בשיקום הרוחני של פליטי המחנות. בשנת תשי"ד (1954) עבר לכהן כרב הקהילה החרדית במלבורן שבאוסטרליה, וגם שם הקים ישיבה ופיתח מאוד את כל מוסדות

מגדולי הפוסקים ומעמודי ההוראה המובהקים שקמו לבית ישראל בדור האחרון היה הגאון הנודע רבי בצלאל שטרן זצ"ל בעל שו"ת בצל החכמה אשר הרביץ תורה והוראה וכיהן ברבנות בקהילות רבות ברחבי העולם התורני במשך שנות חייו, ואף זכה שפסקיו ושמועותיו בכל חלקי התורה מתבדרין בבי מדרשא בכל אתר ואתר. עובדות והנהגות לדמותו הנאדרת בקודש מחתנו הגאון המפורסם רבי אברהם יפה שלזינגר שליט"א רב ואב"ד גענף שוויץ, רב קהילת בצל החכמה בירושלים ומחבר ספר שו"ת באר שרים אשר במחיצתו זכה להתאבק רבות

בשנים ואף זכה לינוק רבות מאור תורתו הבהירה:

על מו"ח ניתן היה לומר שהיה כמעט חד בדרא בכח פסיקתו ההלכתית המופלאה. מורי חמי כבר בצעירותו נודע לראש ומוח ברזל, חריף עצום ומוח להפליא, ומאידך גיסא יחד עם חריפותו היה ישר מאין כמוהו, בעל סברא ישרה ואמיתית, היו לו ידיעות מקיפות בכל מקצועות התורה, והיו מקצועות שהיו נודע להם בעולם ההוראה כיחיד מומחה ממש. אביו הגאון בעל גפי אש ומליצי אש הי"ד, כבר הביא מו"ח בספרו דברי חריפות שאמר בצעירותו ולרבות בענינים שאף זקני תלמידי חכמים לא נגעו בהם היה בשחר ימיו בכך בית כמו בעניני הקידוש החדוש, קו התאריך ועירובין שפוסקים אחרים כמעט ולא נכנסו לזה.

כן היה מורי חמי ידוע לחכם עתיק, מלא וותיק בכל מקצועות התורה, וגם לרבות באורחות חיים כאשר רבים וטובים נהנו ממנו עצה ותושייה דעת ותבונה ינקו ממנו.

בספרו הגדול "בצל החכמה" ניתן היה לראות עדות ברורה על רב האי גאון שהיה חכם גדול בהוראה. כל המעיין ולו במקצת בתשובותיו יראה איך שכל תשובה ותשובה מלאה בבקיות בהירה, חריפות עצומה, ברעיונות וראיות מקוריים שלא שלטו בהם אחרים, ומן השמים הניחוהו להתגדר בזה, וגם לרבות ההשוואות מדהימות בין דין לדין ממקומות נידחים שלא עלה כלל על דעת אחרים, אך הוא במוחו הגאוני לצד ידיעותיו הנרחבות ידע על אתר להשוות ממקום למקום בש"ס וכך לדמות מילתא למילתא בבחינת ממרחק תביא לחמו, וכל זאת בישרות נפלאה מאין כמותו, ודברים מתאימים ומותאמים בכפתור ופרח, לכל מבקשי האמת בהתאמה נכונה אשר לאחרי אין ספקות כלל, ועל כולם היוצא והעולה להלכה בספריו מבואר בשפה ברורה ונעימה עד שכל צורב העוסק בחוקי חורב מונח לפניו שולחן ערוך בלא עוררין.

כן ידוע שמורי חמי התייגע בכל תשובה ותשובה יגיעות עצומות, ולא הוציא תשובה לרבים טרם שניפה זאת ב"ג נפות ובז' חקירות ובדיקות. בדרך כלל היה נוהג להשאיר על שולחנו את תשובותיו למספר ימים והיה מרגלא בפומיה לומר: 'שמא אני משוחד מדברים שלי', וכך לפני ששלח את התשובה עבר עליה שוב כדי לבדוק אם הכל בהיר ונהיר. גם בכת"י הרבים אשר השאיר בכל מקצעות התורה ניתן להבחין את בהירותו המדהימה. בניו שליט"א העידו שלא זכור להם שהיה נצרך פעם לתקן דבריו משום שלא הובנו כהלכה.

כאחד מגדולי הפוסקים, התבקש לפסוק בשאלות שונות. כפי שאמרנו בקיאות בולטת רכש בשאלת קו התאריך. בין השאלות שנכתבו בספרו נמצאות שאלות מעניינות בסוגיה זו. כך למשל בדבר השאלה לגבי כתיבת פרשיות תפילין שצריכות להיכתב כסדרן, מה יהא הדין אם אחד כתב פרשה ביום מסוים ועבר אח"כ את קו התאריך למקום ששם עדיין יום וכתב פרשייה נוספת, האם זה נחשב "כסדרן" או לא. ועוד שאלות רבות בעניינים שונים ומגוונים.

כן היה מיראי ההוראה ממש. כשהגיעה בעיה סבוכה בהלכה לא עלה מו"ח

הקהילה.

מתשכ"ח עד תשמ"ב (1968-1982) היה רבה של הקהילה החרדית בווינה בירת אוסטריה, ובסוף ימיו חי בירושלים, בה נפטר בשנת תשמ"ט (1989). ר' משה שטרן מדברצין-ברוקלין, מחבר ספר השו"ת הידוע "באר משה", היה אחיו הצעיר. בשנת תשי"ט (1959) יצא לאור החלק הראשון של ספר השו"ת שלו "בצל החכמה" על כל חלקי השו"ע, והחלק השישי והאחרון יצא לאור בשנת תש"ן (1990).

על מיטתו פשוטו כמשמעו, ימים שלמים. לעיתים נרדם על הכסא גם בשעת האוכל, בין מנה למנה מיהר לחדר הספרים. לעיתים בכלל ויתר על האוכל. במקרים ששב תמיד כבר היה האוכל קר.

דומני, שלהפריך פסק של מו"ח הנהו מהמלאכות הקשות ביותר שבמקדש. היו לו קשר עם גדולי הדור הקודם זי"ע. כמעט כל גדולי ופוסקי הדור הקודם הכירוהו מקרוב והעריכוהו אין קץ, ולא אחת אף היו מבקשים לשמוע את חוות דעתו התורנית בתחומים רבים בהלכה.

כאשר התגורר בצעירותו בירושלים נקשר ביותר לגדולי ירושלים ובהם מרן הגאון מטשעבין זצ"ל שלא פסק מלהללו, ואף היו פעמים שהגאון מטשעבין ביקש לשמוע את חוות דעתו, ומו"ח מזכיר זאת בספרו (ראה ח"א סימן ע"א). כך כאשר הגיע לבקש ממנו הסכמה לספרו "אהלך באמתך", אשר הוא אוצר הלכות ומנהגים וביורוי הלכה ליוצאים לדרך, כתב לו הגאון מטשעבין הסכמה נלהבת ביותר ואף הוסיף שהוא ממליץ לכל היוצאים לדרכם לשאת עמם ספר חשוב זה, וכפי שהמליץ מרן הכת"ס זי"ע על ספר "קסת הסופר" שחברו בעל ה'קיצור שו"ע' בענייני סופרות.

גם ראב"י העדה החרדית הגר"פ עפשטיין זצ"ל אשר מו"ח היה בידידות איתנה עמו העריצו ביותר ולא פסק מלשבחו בכל עת, ואף בהסכמה לספרו כתב לו: "כוכב חדש עולה במעלה על שמי התורה".

ידוע שמרן הידעת סופר מפרשבורג זצ"ל כאשר הגיע לארה"ק לא רצה להתנהג ברבנות והיה אומר שכאן בארה"ק הוא כ'בעל הבית פשוט', ולא אחת היו שומעים אותו אומר כי הרב שלו בארה"ק הוא מו"ח אשר על פיו יישק דבר. עובדא ידענא שהגה"ק הידברי יואל מסאטמר זי"ע התבטא פעם לאחר שראה שמו"ח פסק שצריך לברך הגומל גם אלו שנוסעים באווירון שלא כפי פסק הגה"ק מסאטמר שבנסיעה באווירון אין לברך הגומל, ואז התפלא ואמר הגה"ק מסאטמר בכעין טענה על עצמו: "ר' בצלאל הוא הרי גאון גדול, ומעניין איך שפסקו אחרת ממנו?"

גם מרן הגרש"ז אויערבך צוק"ל שהעריצו ביותר כתב עליו תארים גדולים ונכבדים ההולמים את יחיד הדור. באחד ממכתביו כתב למו"ח: "הידוע והמפורסם בספריו החשובים והנכבדים עד למאוד".

כן ידוע שאחיו הגאון מדברצין זצ"ל בעל שו"ת 'באר משה' ביטל עצמו כליי בפני מו"ח, במיוחד לאחר שיצא ספרו "בצל החכמה".

לא אשכח שהגאון רבי אברהם יעקב זלזניק זצ"ל ראש ישיבת 'עץ חיים' שהיה ידוע לאחד מגאוני וענקי הדור בחתירה לעומק סוגיות הש"ס, הגיע פעם לביתו של מו"ח בכדי לדון עמו בשאלת קו התאריך הבין לאומי שעלתה אז על הפרק, וכאשר יצא דיבר עמי בהתפעלות על עוצם כוח פסיקתו של מו"ח, בהפטריו שכבר ביקר אצל כמה וכמה מפוסקי הדור בעניין ועדיין לא נחה דעתו, ועתה אצל מו"ח נחה דעתו כאשר הוא מיחיד הדור המקיף כל סוגיה והלכה עד לעומקה של הלכה בשכל ישר ובהיר מאין כמותו.

כך גם שכנו בעיה"ק ירושלים, מרן הגרב"צ אבא שאול זצ"ל שלח אליו שאלות רבות בהלכה, וכך גם מרן הגר"ע יוסף זצ"ל מזכירו רבות בשו"ת 'ביע אומר' ואף מסתמך עליו בהכרעותיו.

סיפר לי ת"ח ידוע ונכבד. פעם היה בביתו של אחד מפוסקי הדור החשובים ודן עמו על שאלה מסוימת שהתעוררה אז, כאשר שמע אותו פוסק שבספר 'בצל החכמה' נכתב אחרת מדעתו, התבטא אותו פוסק ואמר על אתר: "אם כך אני חוזר בי מדבריי", והוסיף לאמר לו: "נכון כשמדובר בתשובות אחרונים אני מעיין מתחילה, אבל על ספר בצל החכמה אני סומך ללא בירור".

"דומני", אומר הגרא"י שליט"א: "כי על מו"ח ניתן להצביע ולומר בוודאות: ולא עוד אלא שכל העולם כולו כדאי הוא לו", כאשר כל פוסקי ואבירי ההלכה

מו"ח נולד בעיר נוייהיזל אשר בצ'כוסלובקיה בשנת תרע"א, לאביו הגה"ק רבי אברהם הי"ד שכינה בעיר כדומו"ץ. אמו ע"ה היתה בתו של הגה"ק רבי יוסף מאיר טיגרמן זצ"ל.

"בהמשך למד בישיבת גלאנטא אצל הגר"י בוקסבוים הי"ד, כן למד בישיבת נייטרא אצל מהרש"ד אונגר הי"ד, ובישיבת פרשבורג אצל הדעת סופר" זצ"ל. בכל אותם המקומות התבלט כיחיד ומיוחד בתורה וביראת ה' טהורה. לאחר הסתלקותו הספידוהו רבנים שלמדו עמו בצעירותם בישיבה והעידו שכבר בגיל ט"ו ידעו שהולך וגדל אצלם כוכב שבוודאי יזהיר בשמי עולם התורה. "כבר בגיל י"ט זכה למלגה מיוחדת שהועמדה לבחורים המצוינים בישיבות אשר נבחנו בהצלחה אצל ג' מגדולי ישראל: הגר"מ טיגרמן, הגר"מ פריי אב"ד שוראן, והגר"י רייך מבאטרקעס זצ"ל. גדולי ישראל אלו אף כתבו לו מכתב נדיר בו העידו עליו על כוחו בהוראה בזה"ל: "לאות ולרא"י כי הוא בחור מורם מעם... ועלה מעל כל בני גילו עשר מעלות וראוי ליתרת הכבוד, אשרי עין ראתה כל אלה... לא אלמן ישראל שישנם בחורי חמד כאלו הבקאים בכל דיני או"ה כאחד ממופלגי הת"ח...".

בפרשבורג אף היה בולט ב'חברה חריפות' של בחורי הישיבה המצוינים שמסרו פלפולים, וכולם ידעו כי כשמו"ח נושא דברים הם יצטרכו להכין עצמם היטב. כן עשה שימוש בבית הוראה בבי דינא רבה שבפרשבורג שם גם הוסמך להוראה מדייני הבי"ד.

עוד בהיותו בחור יצאו לו מוניטין. היה זה כשחלף דרך העיר דעברצין. במקום כיהן כרב הגרש"צ שטרסר זצ"ל, אז זקן רבני הונגריה. כשהגיע מו"ח למקום התפתח בינו לבין הרב דו שיח הלכתי. הם נשאו ונתנו בדברי תורה. הרב לא הצליח להסתיר את התפעלותו. הוא הזמין את הבחור הצעיר לדרוש בפני הקהל בבית מדרשו. השומעים זקפו גבה בתמיהה: "מעולם לא הסכים הרב מסיבות הכמוסות עמו, לתת למישהו לדרוש בביהמ"ד. לאחר הדרשה הבינו הכול במה המדובר שהוא בגדר של יוצא מן הכלל. השומעים אף שמעו את דברי השבח והלל שהשמיע הרב למו"ח, עם תום דרשתו לעין כול.

"בהגיע לפרקו נישא לבת הגה"ק רבי צבי קינסטליכר זצ"ל אב"ד סעבען. בבית חותנו עלה ונתעלה בתורה ובהוראה. כבר באותה תקופה בהיותו בגיל כ"ו לעיר כבר כתב תשובות להלכה, אשר חלקם מודפסים בספרו 'בצל החכמה'. כן גם מחברי ספרים ידועים כבר ציטטו אז משמו בספריהם.

האיש על העדה

בשנת תש"ב התקבל לרבה הצעיר של קהילת הרמנשטט לצד חמיו זצ"ל. כבר אז הוכר ככוכב עולה בעולם ההוראה ועל כן טבעי היה הדבר שלאחר זמן נבחר לחבר ועד העליון של הלשכה האורטודקסית בטרנסילבניה.

כן גם בשנות המלחמה המשיך להרביץ תורה לבני הקהילה, לרבות בעלי בתים מערים אחרות שהגיעו לשם בהיותו נחשב למקום בטוח. באותה תקופה היה מו"ח דורש ברבים ומחזק ברכיים כושלות ומעודדם בכל כוחו, וכפי שאחד הבעלי בתים העיד לימים ואמר כי מו"ח לימד אותם איך לדייק בראשונים, איך ללמוד תוס', וכך לימדם קנייני נצח לכל חייהם.

בתקופת המלחמה

בוודאי, למרות גילו הצעיר התבלט אז כאחד הפוסקים המבריקים ותפס מקום מרכזי בהכרעות ההלכתיות בבעיות שונות שהתעוררו אז בעקבות המלחמה הנוראה. בין השאר טיפל מו"ח בעניין בעיית פינוי גופותיהם של קדושי ק"ק שארמש הי"ד שהושלכו גויותיהם בבור גדול אחד. (יערך בספרו ח"א סימנים י"ד י"ח) התשובה נכתבה בשנת תש"ה בהיותו בגיל ל"ה בלבד. כן כתב אז עוד כמה תשובות שהעסיקו את הציבור כמו מועסקים במחנות העבודה לגבי סדר התפילה.

כן גם כאשר כינס אז הגאון מניאמץ הגר"מ רולר זצ"ל מזקני הרבנים, אסיפת רבנים לתקן תקנת עגונות, הזמין גם את מו"ח להיות בין המשתתפים, כי כבר אז הוכר כסמכות הלכתית ללא עוררין.

באותם ימי מלחמה, נפרד מו"ח בלית ברירה מקהילתו והמשיך לאחר תקופה לבודאפטט ומשם לפאפא לתקופה קצרה, למרות שבאותה תקופה קיבל בקשה להתמנות כרבה של ק"ק קאשוי, לא הסכים לקבל על עצמו, היות ולא רצה לחזור לארץ מולדתו.

בהיותו בפאפא התדפקו על דלתותיו אנשים רבים להתדיין בפניו, וזאת לאחר שפקיע שמה בפקחותו ובחכמתו הרבה בניהול דיני תורה.

במדינת איטליה

כאשר השתנה המצב, ראה לנכון לצאת את גבולות המדינה ועבר לאיטליה שהיתה אז ארץ מעבר, גם כאן לא נח ולא שקט עד אשר העמיד את ענייני הדת על תילם. מו"ח דאג שם למקוואות כשרים, לכשרות המאכלים, כן נקרא

למחנות העקורים לסייע בעדם, לעודד את רוחם וחיזק בהם את התודעה שיש להם ייעוד בחיים. באותה תקופה אף התמנה ל"רב ונשיא אחד הרבנים הפליטים באיטליה".

למרות היותו אב רחום לבני קהילתו, אך כאשר הדברים נגעו לעיקרי הדת עמד כצור חלמיש על דעתו. עובדה הווה כאשר שהה במחנות העקורים באיטליה סייע לו יהודי שהיה בקי בהלכות הכשרות כאשר מסירות לעניין היתה ללא גבול. לימים היה צורך במינוי של משגיח כשרות, ולכאורה לא היה נראה מועמד טוב יותר מהאיש הנ"ל, פניו של מו"ח חמור. "נכון", אמר: "אני מכיר לו הכרת הטוב, עם זאת לא אוכל להפקיד בידי את ההשגחה על הכשרות, אשתו הולכת בגילוי ראש, זוהי עקירת הדת". קבע נחרצות למגנית לבו של אותו האיש.

גולת הכותרת היתה כאשר הגיע לישיבת "מאור הגולה" שע"י רומא שם שימש כראש הישיבה, מו"ח הבעיר בגופים השבורים את אהבת התורה, הוא מסר שם שיעורים וכולם התענגו על שיעוריו המתוקים שהיו מלאים בחריפות ועמקות.

בשערי ארה"ק

היה זה בשנת תשי"א לאחר כשנתיים וחצי שישב באיטליה, אז עלה ארצה והשתקע בעיה"ק ירושלים שם התקרב ביותר לגדולי ירושלים. מו"ח סיפר לי כי במיוחד היתה מרגשת הפגישה עם רבו האהוב מרן הדעת סופר" זצ"ל שלא פגש אותו מזה עשרים שנה. הרב מפרשבורג התעניין מיד על מצבו ומצב משפחתו, באותו הזדמנות אף התבטא על מו"ח שהוא ה"פוסק" מבין תלמידיו, ואף ביקש ממנו שירביץ תורה בישיבתו.

באותה תקופה הסתופף בצל אדמו"רים רבים ובמיוחד אצל מרן מהר"א מבעלזא זי"ע, ואצל מרן ה'בית ישראל" מגור זי"ע.

שמעו של מו"ח יצא לתהילה, ובאלול שנת תשי"א התאספו כל גדולי הונגריה באר"י והחליטו על יסוד "התאחדות היראים יוצאי הקהילות האורטודקסיות שבהונגריה הישנה", המתאספים הסכימו פה אחד להפקיד בידי מו"ח את היוזמה מהכוח אל הפועל.

עם בואו לארה"ק הפרוטה לא היתה מצויה בכיסו והדלות שררה בביתו. מו"ח היה אז מטופל בשבעה ילדים שביקשו לחם. באותה עת הוצעה לו משרת רבנות במקום מסוים בארץ. שלא במכוון נפגש עם אחד מחשובי רבני ארה"ק דאז. בין השניים התפתחה שיחה תורנית, הם שקעו בלימוד סוגיה, התפתח ויכוח, ידיים חתרו באוויר זה טוען כך וזה טוען כך, השניים החליטו לפתוח ספר לבדוק במקורות, התברר שסלע המחלוקת ביניהם היה פשט בתוס', כל אחד הבין את כוונת דברי התוס' בדרך. השקלא וטריא נמשכה. בתום דיון ממושך הוכיח מו"ח את צדקתו. הרב הישראלי בעל הקשרים בממסד היה נלהב מגדלותו של מו"ח, והכריז בהתלהבות לאנשיו: "עליכם לסדר לו משרה רבנית, אל תביטו על כך שאין לו כרטיס חבר של המזרחי", זאת למרות שבאותה תקופה היה מדובר במשימה בלתי אפשרית.

מו"ח החליט לבדוק את מצב הרבנות במקום המוצע. זה היה בערב פסח, אז הוטלה עליו מכירת חמץ. ראשי הקהילה הבהירו לו שעליו לקבל כסף מכל מי שבא למכור חמצו. מו"ח משך בכתפיו לאות סירוב ולא הסכים לכך. "לא לכולם יש כסף, אינני מוכן לקבל על אחריותי שאפילו יהודי אחד יימנע ממכירת חמץ, עקב התשלום", הבהיר להם.

בטרם אושרה משרתו באופן סופי, הותנה עמו תנאי: "אמנם אין לך כרטיס חבר של המזרחי, אבל עליך להתחייב שלא לדבר לטובת מפלגה אחרת". מו"ח סירב לכך, אמנם הוא לא היה אגודאי, ולא קיים קשרים עם שום ממסד מפלגתי, אבל טען נחרצות: "אינני מוכן שהם יכתיבו דברים לרבנים, היום יגידו על דבר זה ומחר יתבעו דבר אחר". היתה זו דרך ללא מוצא. אנשי המזרחי סירבו לוותר. מו"ח ויתר על המשרה ושב אל עוניו ואל ספריו.

ברבנות מלבורן

בשנת תשי"ד נקרא מו"ח לשרת בקודש במלבורן כאב"ד ק"ק "עדת ישראל". הקהילה נוסדה מגרעין קטן של יהודים שהגיעו לשם עוד טרם המלחמה, ואח"כ התווספו אליה פליטי חרב שנסו מהמלחמה והתיישבו שם.

ואכן לאחר שהתייעץ עם גדולי ישראל קיבל על עצמו את המשימה. מיד בהגיעו לשם החל לפתח את כל המוסדות שהיו שם כמו הת"ת לבנים, הבית ספר לבנות ועוד, באופן נפלא עד אשר קהילתו נהפך מודל לחיקוי לקהילות אחרות. כן ייסד שם מערכת שחיטה מהודרת ובציידה מערכת כשרות מפוארת ומיוחדת במינה כאשר הוא היה הגדול העומד על גביהם.

גם בית הקברות נפרד לבני הקהילה החרדית נחנך בתקופת רבנותו, מו"ח אף נשא משא נרגש ביותר לקהילת שרידי הכבשנים ביום חנוכת בית הקברות.

כך גם תיקן תקנות לבני הקהילה בתחומים רבים ביהדות. מו"ח אף ייסד את התאחדות הרבנים החרדים אשר פעלה בזמנו בהצלחה לייצוג הקהילה במקומות הרשמיים.

תשומת לב מיוחדת העניק לתשב"ר בתקופת כהונתו במלבורן. מו"ח נהג

בביהמ"ד דכולל "אהבת ציון זינברגין" ואף הרצה בפניהם שיעורים תמידים כסדרן לרבות דרשות מוסריות בכל עת מצוא ויומא דפגרא כמו שבת הגדול, שבת שובה. כמו"כ נשא מדברותיו הנעימים בקביעות בעידנא רעווא דרעוין, וכך תוך תקופה קצרה רכש לו ציבור גדול של מעריצים שנכרכו אחרי דבוקו בו בחום.

כפי שאמרנו, מעולם לא סירב לענות לשואליו בהלכה גם לאחר שעלה לירושלים. רק במקרה אחד סירב. היה זה כאשר הגיע לביתו מאן דהוא והתעניין בעניין הלכתי, וביקש פסק הלכה הימנו. מו"ח ענה: "איני רוצה לענות, היות ושאלה זו עשויה לעלות על הפרק בעוד זמן מה, אז עשויות להיות לה השלכות ציבוריות ופוליטיות, ואיני רוצה להיות מעורב, עכשיו איני רב בכהונה רשמית. אולי תפנה לרב אחר".

ברצוני לציין, שגם כוחו בדרוש היה להפליא, נופת צוף טפונה שפתיו, רבים היו מגיעים להאזין לדרשותיו שהיו בנויים כמעשה אומן ממש, שלב אחר שלב עד שכל שומע הבין לאן הוא חותר ומה תהיה המטרה הסופית, כאשר כל אחד הרגיש באלו נקודות התכוון אליו. לא יאומן כי יסופר, איך שכולם היו מרותקים בהקשבה מלאה שלא לאבד אף מילה בדרשותיו המרתקות.

באהבתה ישנה תמיד

כך גם נודע מו"ח בהתמדתו הגדולה, שעות על גבי שעות ישב מרוכז בתלמודו ולא חש בדבר מסביבו. באחת הפעמים אף הגיע מאן דהוא לשאול שאלה, מו"ח ישב רכון על ספריו תפוס בשרעפיו, חלפה שעה נקפו שעתיים אך מו"ח כלל לא הרגיש שמישהו נמצא לידו וממתין לתשובה, ורק לאחר זמן זה כאשר הרים את ראשו ראה לפניו את השואל והחל לדון עמו. גם כשדיבר עם בני אדם במילי דעלמא, הסגירו תנועות הידיים והראו בבירור שהוא שקוע בלימוד.

יראת ה'

כן נודע לכל ביר"ש אמיתית שבערה בו. מו"ח ידע מה לקרב ומה לרחק, ונשמר מאוד מלהיות חבר למזיזים דת אמת גם באם כלפי חוץ נראו כשרים, ידע הוא להתרחק מהם ומהמונם. כן זכה מו"ח כמים פנים אל פנים שכולם החזירו לו אהבה וחביבה. בכל מקום ומקום שכינה כרב אב"ד או כראש ישיבה אהבוהו אהבת נפש. ואף שלא ימלט שיש כאלה שטעו בו אך לבסוף הודו ואמרו כי אמת וצדק בנחלתו, כי אכן האמת לאמיתה היתה נר לרגליו, ועד היום זוכרים לו רבים וטובים מבני קהילותיו וכויותיו ופעליו וצדקותיו הרבים אשר עשה בכל מקום אשר דרכה כף רגלו.

דוגמה אחת מני רבות על מידת האמת שקיננה בו. זכורני, כאשר מו"ח שהה בשנת תשל"ג בביתו בז'נבה שבשווייץ. והנה באחת הימים עלה לבקרו הנגיד ר' פנחס רוזנבוים שהיה ידוע בעושרו הרב. בגמר הביקור הוציא ר' פנחס מכיסו מעטפה ברצונו להעניקו למו"ח, והנה למרבה הפלא מו"ח לא הסכים לקבל זאת. מו"ח טען לו בנימוס שהוא לא מבני קהילתו וא"כ אין הוא לוקח מעטפות מבעלי בתים שאינם מבני קהילתו שאינם מחויבים אליו. "אני מוכן לקבל כסף רק מבני קהילתי, בעלי הבתים צריכים לבטא את מחויבותם לרבם אבל מאנשים אחרים איני מוכן לקבל בשום פנים ואופן. גם כשר' פנחס ניסה לטעון שכן נהוג אצלם, נענה לו מו"ח שהדברים לא באים בחשבון כלל אצלו. לקראת תום הוויכוח כאשר מו"ח ראה שהוא כ"כ מתעקש, נענה מו"ח ואמר לו: "הנה, עומד אני כעת להדפיס שו"ת בצל החכמה ח"ג, אם הנר רוצה לסייע לי בהדפסה, לזה אני מוכן", וכך הווה כאשר מו"ח הסכים לקחת ממנו את המעטפה לצורך הדפסת הספר, ואכן בתחילת ח"ג משו"ת בצל החכמה מוזכר ר' פנחס בברכת תודה.

כך גם כשהגיע לארה"ק לאחר שעזב את כל משרותיו הרבניות, הגיעו לביתו רבים שביקשו להנותו מכספם, כמו בימי כהונתו כרבם. מו"ח סירב וטען בפניהם: "עכשיו איני עוד רבכם, מחויבותכם תמה, איני רוצה לקבל".

"למרות גדולתו ופרסומו הרב", מציין בפנינו הגרא"י שליט"א: "מו"ח היה ידוע בענוותנותו. בשנה האחרונה לחייו מסר "קוויטל" בידי היוצאים להונגריה ליום הזיכרון של החת"ס. מו"ח ביקש שיניחו זאת על קברו. השליח נושא הקוויטל פנה אל מו"ח ובקש את רשותו לעיין בתוכנה של הפתקה. מו"ח נענה בחיוב. כשהביט האיש בתוכן הדברים לא האמין למראה עיניו, הן מדובר בפוסק ידוע ששנות פסק רבות מאחוריו, אישיות רבנית, יצאו לו מוניטין בעקבות ספרו ההלכתי, גדולי ישראל גמרו את ההלל על פסקיו גדולתו בתורה והיר"ש שלו, ומה היה מבוקשו ב'קוויטל': "שאיזנה ליראת שמים אמיתית, שאיזנה לאמיתה של תורה, שלא אכשל בדבר הלכה".

למגינת לבם של המוניי בית ישראל נדם לבו הגדול ביום כ"א בחשוון תשמ"ט, וכבוד גדול עשו לו במותו כאשר המוניי בית ישראל ליווהו למנוחות עולמים בראשות גדולי הדור שהספידוהו מרוות וביכו את החלל שנפער עם הסתלקותו. זי"ע.

השיחה עם הגרא"י שליט"א היתה עוברנו חוויה רוחנית לכשעצמה, דברותיו

להיכנס ולבחון במוסדות החינוך, גם לכיתה א' ב' היה מגיע לבחון ללא כל הרגשה של פחיתות כבוד מצדו, למרות שהמלמד קצת תמה למנהגו זה ואף אמר לו: "רבי, עד כדי כך? אולם מו"ח ענהו בחיבה: הגמרא בע"ז אומרת, שבשעות רביעיות הקב"ה יושב ומלמד תורה לתשב"ר, אפילו הקב"ה בעצמו מקדיש משעותיו ללמוד תינוקות. ואז הוסיף ואמר לו: "אנחנו בדור של אחרי אושוויץ, העולם היהודי חרב, חובה עלינו לא לחסוך כל מאמץ כדי לגדל מחדש דור של לומדי תורה בכל מצב.

שיא פעליו בקודש היה כאשר ייסד את הישיבה "ברית אברהם", הישיבה היתה מיועדת לגילאים שלאחר גיל הבר מצוה, לישיבות הגדולות המשיכו הבחורים ללמוד במרכזי התורה הגדולים בעולם.

"מן הראוי לציין", אומר לנו הגרא"י שליט"א: "על תקיפותיו ועמידתו האיתנה על משמר הקודש של מו"ח". כדוגמה השופכת אור על אופיו היציב והעקרוני הוא המסמך שהציב כתנאי להסכמתו לקבל עליו את עול הרבנות, וכך כתב להם מו"ח באופן הכי ברור: "בכל העניינים הנוגעים אל הדת תהיה רק דעתי מכרעת וקובעת בע"ה בלי שום פקפוק כלל".

כל מילה מיותרת בפירוש סעיף זה, דהיינו ששום גבאי וראש הקהל, או אנשים תקיפים וכדו' לא יעזו להביע את דעתם בענייני האדישקייט שבקהילה בשום אופן, ורק דעתו דעת תורה הבלעדית היא אשר תכריע ללא כל משוא פנים. כך לא פלא הדבר שגם בהיותו שם דחה מו"ח כמה הצעות מפתות של רבנות כאשר היה מסופק אם דעתו היא אשר תכריע בענייני העמדת הדת על תילה.

אולם, שונה בתכלית היה ביחסו אל הפרט. כל מי שהגיע לביתו לבקש צדקה נענה בסבר פנים. מו"ח היה חופר בארונותיו לחפש מטבע, ובלבד שאיש לא ייצא מביתו בידיים ריקות. מעשה ובא לביתו ילד למטרות התרמה, אחד מבני הבית לא התייחס וסגר בעדו את הדלת. "מי זה היה?" נשמע לפתע קולו מהחדר הסמוך כשסיפרו לו את פרטי המקרה, נזעק: "לבזות יהודי? אפילו לא יעלה על הדעת". מיד פקד מו"ח על אחד מבני הבית שילך לחפש אחר הילד, כשהובא הילד בתום "מרדף" צהבו פניו, הוא העניק לו "כפל כפליים" מכפי הרגלו.

במשך י"ד שנים תמימות. כמוכן שבתקופתו שינתה הקהילה את פניה ללא היכר כלל. לאחר י"ד שנים עזב את מלבורן כאשר השאיר אחריו תלמידים נאמנים ובעלי בתים וידידים לרוב שדבקו בו כל השנים בלב ונפש, ועד יומו האחרון לא עשו דבר וחצי דבר מבלי להתייעץ עמו תחילה.

בשנת תשכ"ח עבר מו"ח לכהן ברבנות ק"ק "קהל יראים" בווינה הבירה. גם כאן ארגן את מוסדות הקהילה ופיתחם לשם ולתפארת. עינו היתה פקוחה על הכול למגדול ועד קטן תוך שהוא שישמש כתובת מרכזית לכל שאלה הלכתית ותורנית שעלה על הפרק שם.

גם כאן עמד בתקיפות על כל דבר שבקדושה, ולא זו מקוצו של יו"ד כאשר הדברים נגעו לענייני עקרונות היהדות.

דוגמה לכך תעיד העובדה הבאה. עובדה הווה בגירות שנהרגה בהתקפת מרצחים על יהודים שיצאו לאחר תפילת השבת מביהכ"נ ב'ווינה'. הגורמים היהודים הרשמים ניסו לערוך לה הלוי' כלל-יהודית כצעד הפגנת-תעמולתי, בבית הקברות היה שם גם היכל טהרה שנבנה ע"י הקהילה הכללית באופן שאין דעת חכמים נוחה הימנו. וכשהביאו את הגופה לשם סירב מו"ח להיכנס. אחד העיתונים באותה תקופה אף ציטט את האירוע וכתב בכותרת גדולה "הרב מסרב להיכנס להיכל הטהרה שטומאה היא בעיניו". לאחר דין ודברים השאירו את הגופה בפתח ההיכל ולא הכניסוה לתוכה. הסיפור לא נגמר עדיין, בשלב זה ביקש מו"ח שהמלווים יתחלקו לב' קבוצות נשים לחוד וגברים לחוד, ושחלילה לא תהיה הלוויה מעורבת, מו"ח עיכב את ההלוי' ולא הסכים לשום פשרה בעניין, עד שאכן ציינו לדבריו ומסע ההלוי' המשיך בדרכו.

שמעו הטוב יצאה לתהילה בכל קצווי ארץ, עד שבשנת תשל"ה הופנתה אליו קריאה מיוחדת מהעדה החרדית בירושלים לבא לכהן כחבר הבד"ץ וכסגנו של מרן ה'מנחת יצחק' זצ"ל שכינה אז כראב"ד. למעשה לא יצא הדבר לפועל מחמת כמה סיבות שהיו לו למו"ח.

בירושלים עיה"ק

בשנת תשמ"ב החליט מו"ח להשתחרר מכל עול רשמי של רבנות בכדי שיוכל לשקוד על התורה ללא כל טרדות כלל, וכך עלה אז והשתקע בירושלים עיה"ק. ואכן בשנים אלו כל אימת שניסו לערערו בנושאים ציבוריים ופוליטיים נדחה הדבר על ידו בתקיפות רבה.

באחד הימים אף הגיע לביתו אברך ובפיו משאלה שהרב יתערב לטובתו אצל הנהלה, מו"ח סירב בנימוס ואמר: "עזבתי את הרבנות כי קשה היה לי להתעסק בעניינים הקטנוניים האלה של בין אדם לחברו. לא חפצתי בהם, כשהנהגתי עדה הייתי כפוי לעשות זאת, האם אתה רוצה שעתה אחזור לכך?"

למרות הכל, תוך תקופה קצרה הפך ביתו לתלפיות לדורשי ה' שעלו למעונו ונשאו ונתנו עמו בתורה. כן כיהן אז כראש כולל לאברכים מצוינים שהתקיים

והשיב כהלכה, לאחר מכן הבהיר מו"ח לבני ביתו נחרצות: "אני רב, ואני מחויב לפסוק בכל מצב".

כך גם ברצוני לספר, שמעולם לא שמעתי אותו כשהוא מרים את קולו וכועס בכל מצב ובכל זמן, יהיה אשר יהיה. לא אחת כאשר היה שוהה בביתו ובאותם שנים היו לי ילדים קטנים בבית, ובאופן טבעי השקט בבית אינו חוגג כידוע, אולם הוא מעולם לא כעס או צעק על שום ילד. וכאשר ביקש להעיר היה מביט בעיניו בלבד ואז כולם הבינו את אשר צריך להבין, אך מעולם לא הוציא מאומה מפיו מילה של כעס.

קוצו של מנהג

בתקופת כהונתו ברבנות סירב מו"ח לוותר אף על קוצו של מנהג, בנחישות אופיינית. כך איירע שהתפלל בביהכ"ו והש"ץ לא אמר "ויצמח פורקניה" כמנהג נוסח ספרד. מו"ח הזדעזע. לאחר התפילה הביע את מחאתו באוזני האיש בתקיפות: "כאן מתפללים בנוסח ספרד, וחלילה לשנות ממנהג המקום".

מקרה זה מהווה ניגוד מוחלט להנהגתו במלבורן, בה כיהן כרב, שם היה הנוסח הנהוג בקהילה "נוסח אשכנז". מאן דהוא נגש לעמוד ובעת אמירת הקדיש אמר "ויצמח פורקניה". הייתכן לשנות מנהג? הוכיח מו"ח את האיש. כך היה דרכו תמיד לשמור על מנהגי ישראל ולא לזוז מהם.

(מתוך המבשר תורני - המוסף התורני של עתון המבשר)

האם שינוי מקום באותה העיר עצמה - ישנה את המזל

למקום אחר כי טוב לו אז מעתה ואם אינו עושה כן ונשאר תחת אותו השר הרי הוא קונה אדון לעצמו. וכזה כ' גם בעיני יעקב על העין יעקב שם. - מבואר כי השפעת אותו השר והכוכב היא לכל העיר כולה לזה לטוב ולזה למוטב ולא ישתנה המזל מבית לבית שבאותה עיר עד דאזיל למתא אחריהא".

לאור זאת פסק ה"בצל החכמה" ש"נמצא בנידון דידן אין לכם שום סיבה לעזוב את הבית בו אתם דרים ולעבור לדור בבית אחר באותה העיר או בעיר אחרת, כי אין מזל מיוחד לכל בית ובית, אלא מזל משותף לכל העיר כולה, לזה לטוב ולזה להיפך כמבואר בחת"ס הנ"ל, ולכן מאן דביש ליה מוכרח לילך לעיר אחרת ולמאן דלא ביש ליה שפיר יכול להשאר בבית שדר בו אף שבאותו בית גופא ביש לאחרים".

הוא מסביר מדוע המזל תלוי בעיר דוקא ולא בבית, ואין שר ומזל מיוחד לכל בית רק לכל עיר, על פי מש"כ דברי הרשב"א הנ"ל, שכתב על דברי חז"ל שאין מזל לישראל, שישאל חלק ה' ונחלתו אינם מסורים למזלות השמים, כי הם למעלה מן המזלות. ומה שכתוב "לא לאדם דרכו", הוא כשאנו עושה רצון ה' שאז הוא מסור למזל שעונותיו הבדילו בינו ובין ה' יתברך והשפיל עצמו ממעלות עליונות וישב לו במדרגות תחתונות תחת המזלות, וזש"א אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם, כי אסלק השגחתי ואניחם תחת המזלות אשר בחרו להם כשאר עכו"ם וכו', ע"כ. מבואר כי רק עונותיו יכולים לגרום שיושפע מהמזל.

ה"בצל החכמה" ממשיך וכותב על כך: "וז"ל הרמב"ם (פ"ג מה' תשובה ה"א) כל אחד ואחד מבני האדם יש לו זכיות ועונות וכו', וכן מדינה וכו' וכן העולם כולו, (שם ה"ב) אדם שעונותיו מרובין על זכיותיו מיד הוא מת ברשעו וכו', וכן מדינה שעונותיו מרובין מיד היא אובדת שנאמר זעקת סדום ועמורה כי רבה וכו' עכ"ל. והנה מדינה שזכר ר"ל עיר כדמביא ראייה מקרא דזעקת סדום ועמורה. נמצא משכח"ל שהאדם בעצמו זכיותיו מרובין ועכ"ז הוא נאבד בעון אנשי העיר שיש בהם רשעים עד שהעיר עונותיה מרובין, ואמנם ע"כ יש שאינם נאבדים מיד אלא ע"י עונותיהם נמסרין לשליטת המזלות ע"ד שכתוב בתשו' רשב"א הנ"ל. ואם יצא את העיר ינצל מהשפעת המזל.

והוא מסכם שוב וכותב: "מבואר כי אדם נדון רק לפי עירו ולא לפי הבית שהוא דר בו ואפי' יהי בית גדול של הרבה דיירים רובם רשעים, עם כל זה לא ימסרו דיירי בית זה לשליטת המזלות אם העיר זכיותיה מרובין, כי הבית נגרר אחרי העיר כולה, שאין הבית נדון לעצמו רק העיר, לפיכך תלוי המזל ג"כ בעיר ולא בבית". נמצא שמזל האדם נקבע לפי מקום עירו ולא לפי מקום ביתו, בין לטוב ובין למוטב, והכלל ש"משנה מקום-משנה מזל" אמור רק בהמשנה את מקום עירו אך לא כשעובר מבית לבית בתוך העיר עצמה.

(מתוך האיטנטנינות באספקלריה של תורה)

הנעימים לצד הסברתו הברורה והקולחת הם עדות חיה לרום קומתו הרבנית. יצאנו מהשיחה מרוגשים ונפעמים, שמענו הימנו עדויות חיות על חמיו הגדול רב האי גאון וצדיק זי"ע שהתהלך עמו בדור האחרון. תקוותנו שילמדו הקוראים מדרכיו בקודש, ויהיו הדברים לעי"נ הטהורה.

גאון במידות

התחשבותו הרבה בזולת התבלטה בכל אורחות חייו. באופן בולט נחשפה התחשבות זו בתקופת כהונתו כרב במלבורן. באותה עת הוצעה לו כהונת רבנות מהחשובות בעולם התורני. וגדולי ישראל לחצו עליו לקבל את התפקיד. הם ראו בו מועמד טבעי. אבל מו"ח סירב. מדוע? הוא שמע שיש מועמד נוסף לכהן במשרה הרמה. "אם אני אקבל את המינוי המועמד השני יפגע", הבהיר מו"ח למקורביו ובכך הסיר את מועמדותו.

כמו לגדולים כן היה יחסו לפשוטי עם. עובדה הווה כאשר פעם נפל בדרכו לתפילה ונחבל קשות בעיניו. לאחר מספר שעות של בדיקות נשלח לביתו כאוב כולו, הוא התקשה להניע את רגליו וראשו. כך נאנק בכאביו שכב במיטתו, ואז נשמעה הנקישה בדלת. היה זה משהו שהגיעו לשאול שאלה. "הרב נאנק בכאביו", הבהירו לו בני הבית. הם ביקשו הימנו שישבו כחלוף שעתיים. הדברים הגיעו לאוזניו של מו"ח, בשארית כוחותיו מיהר לדדות אל הדלת, מו"ח הורה לאיש להיכנס, ולמרות כאביו ישב פרק זמן ממושך עם השואל וליבן את הסוגיה

הגאון רבי בצלאל שטרן זצ"ל (בשור"ת בצל החכמה ח"ג סי' מב) נשאל "על העובדה שבגוש בית בו הנך גר ואיתך עוד חמש משפחות חרדיות, חוץ ממשפחות אחרות רבות, קרו בזמן האחרון מספר מקרי אסון, לפני כמה חדשים נפטר דייר חרדי צעיר לימים, שוב לפני כשבועיים מת שם באופן פתאומי נכרי אחד כבן שלשים שנה וכעת בשבת קודש שעברה נהרגו מדיירי הבית אשה נכריה ובתה בתאונת דרכים, על כן רצונכם אם נכון שתמשיכו לדור בבית ההוא, או אולי איתרע מזלי דהאי ביתא, וראוי שתעברו לגור משם בבתיים אחרים".

בתשובתו מביא ה"בצל החכמה" את דברי הגמרא בבבא מציעא והוא כותב ש"הנה לא אמר דביש ל' בהאי ביתא ולא אזיל לביתא אחרינא, מוכח דקים להו לחז"ל, דהא דביש ליה או טב ליה אינו תלוי בביתא אלא במתא שדר ביה. וכן מוכח גם מדקאמר דביש ל' בהאי מתא ולא אזיל למתא אחרינא, הרי שעליו לילך למתא אחרינא ולא סגי במה שיחליף בית דירתו בהך מתא גופא לבית דירה אחרת".

ה"בצל החכמה" מביא את דברי תשובת הרשב"א הנ"ל, הכותב ש"פעמים שהחטא גורם למנוע ממנו הטוב וצריך לכפרה ואחד מדרכי הכפרה הוא שנוי מקום לפיכך אמרו צריך לגלות ממקומו וללכת אל מקום אחר אולי החטא הוא שגרם וגלותו תכפר עליו, ולפעמים שמזל גורם וכשיסתלק למקום אחר יצא מתוך ההפכה", והוא כותב שמדברי הרשב"א נראה ש"בודאי גם כמעתיק מושבו ממקום למקום באותה עיר גופא, מקרי ג"כ גולה, ומשנה שלימה שינוי (מכות יב, ב) ברוצח שהרג בעיר מקלטו "גולה" משכונה לשכונה, וכן בר"ה (לא, א) בהא דעשרה גליות גלתה סנהדרין מלשכת הגזית לחנות ומחנות לירושלים וכו', מ"מ גלות המכפרת הוא אחד מדרכי התשובה וקורעת גזר דינו של אדם אינה אלא בגולה לעיר אחרת כדמוכח בר"ה (טז, ב), ואר"י ד' דברים מקרעין גזר דינו של אדם וכו', וי"א אף שינוי מקום, דכתיב "ויאמר ה' אל אברם לך מארצך והדר ואעשך לגוי גדול", עי"ש, ושם הרי בגולה לעיר אחרת מיירי קרא. ועיי' רמב"ם (פ"ג מה' תשובה ה"ד) מדרכי התשובה להיות השב צועק וכו' וגולה ממקומו שגלות מכפרת עון מפני שגורמת לו להכנע ולהיות עניו ושפל רוח עכ"ל. והיינו דוקא בגולה לעיר אחרת שאין לו מכרים וריעים כבעירו וגם כי יגיעת הדרכים והאכסנאות משברים יצר הרע ומונעים אדם מעבירה כמש"כ התוס' (קדושין מ, א ד"ה ויעשה) בשם ר"ח", עכ"ל.

עוד כתב ה"בצל החכמה": "גם לטעם השני שכ' הרשב"א שהמזל גורם, נראה כי המזל לא ישתנה רק כשיסתלק למקום אחר, אבל לא במקומו ועירו כנראה מדברי תשו' רשב"א הנ"ל ומפורש יותר בחי' חת"ס (ס"פ איזהו נשך) שכ' דטעם שינוי מקום משום שינוי מזל ולכן מאן דביש ליה היינו לפי שהשר והכוכב המשפיעים באותו המקום אינו טוב לו וילך